

ПРОЛОМ

Місячник літератури, науки, мистецтва і громадського життя

Рік I.

Станиславів, 1919.

Ч. 1.

ЗМІСТ:

1. (У) Вступна стаття.
2. Юра Шкрумеляк: У вольні дні.
3. — З вольних сонет.
4. Берншериє Беривон: Вірлине гніздо.
5. Марійка Підгірянка: На згаршсах.
6. — Калина.
7. — Вертається воля.
8. Юл. Міськевич: Прірка.
9. Марко Черемшина: Йордан.
10. Василь Пачовський: Роман Великий.
11. В. К.: Різдвяна симфонія.
12. Дмитро Казармів: Прольот до казки, що не кажеться.
13. Дмитро Казармів: Серед бурі.
14. — Мрія.
15. — Посвята * * *
16. — Юнацька пісня
17. Микола Лепкий: З воєнного записника.
18. Юліян Чайнівський: Національно-політичний підклад Шевченкової поезії
19. Володимир Брчідер: Початки життя і смерть.
20. (Б) Черновецький український театр.
21. Бібліографія.

Видає Видавничий Комітет Товариства „Молода Громада“ в Станиславові.

Редактор: Іван Ставничий.

Річна передплата..... 60 гр. || Поодинокий зшиток..... 6 гр.
Піврічна..... 40 „ || Ціна цього зшитка..... 15 „

З друкарні Льва Данкевича.

(Σ) Новий лад будить нові бажання, нові думки, розко-
лихув нові мрії, свобідна душа прокидається з просоння, силою
пруться слова радощів грімким потоком із грудей, п'ятилітньою
давлених війною.

Блиснув золотий ранок, новий настав день, заглянуло
ясне сонце в наше віконечко і ми на порозі вільної доби
в житті нашого народу слізми щастя вітаємо зворушаючу
хвилю, коли неіависні, важенні кайдани на наших руках —
трісли і ми оце тепер перед храмом Волі народів, перед хра-
мом світлої будуччини України. З розкованих грудей просить-
ся душа в простір, друг бажає друга обняти, прокинувшись
на волі, з уст виривається пісня, величній гимн, грімким пеан
могучого народу.

Епохальна хвиля, на яку ми покоління за поколінням ві-
ками ждали, прийшла з рокотом бойових сурм, з громом
гармат, серед усесвітнього пожару, на вістрях мечів, під го-
лосне ридання розпуки нещасних матерей і батьків. Прийшла
скупана в морі крови Україна, тиха і лагідна, з волею й землею.

Український народ прокинувся з довговічного сну і зняв-
ся до лету. Він існує, він живе бурно, всіми жилками. Нестри-
мано женється в перед, єднає всі розгублені, полишені собі
самим на відшибі одиниці, загортає що раз ширші круги на
похваті освідомілих, прозрівших своїх членів і летить бистро,
сунеться мов лявіна грізно, торощить усі перешкоди, що ста-
ють йому в поперек на його шляху до самостійности й єднан-
ня на величезному просторі від срібнолентого Сяна і лісів-
темеїв біловежської пущі по Українське, Чорне Море, по
Каспій і велитенський Кавказ, від піднебесних татарських гір,
повільної Тиси й гирла синього Дунаю по Припять, Дін і Волгу.
Весь український народ на цілому цьому просторі порвав
одним напруженням, одним силком волі, одним рухом навісні
кайдани, що наложив брат Москвин і Лях, і в своїй вільности
дужий мов лев — схопився з курганів, над якими був приник
од безсилля, вплив живу кров в охлялі члени своєї країни т

могучі вірлині крила розправив до бистрого лету, щоб на камуз розпанахати ворогів.

Мало-по-малу відносини в нутрі нашої держави порядкуються і попри заспокоєння матеріяльного буття виринають за цим у слід бажання й потреби духової натури, бажання достатків світу і волі, духа і життя, достатків духових і моральних, які на дні серця лежали приспані нещастям і горем війни.

Стомлені п'ятилітньою війною леліємо в душі іскорку почуття краси. Ми тужимо, гаряче, щиро, жагуче, всею глибиною наших сердешніх бажань тужимо за духовістю, за вражіннями, за умовими переживаннями. Нам хочеться до сонця, хочеться полюбуватись його золотом, божеським, грайливим промінням, нам тужно — в сучасні дні хвилювання й боротьби — за красою.

В нас тепер великий голод на друковане слово, на часопис і книжку. Розкована душа бажає й духового корму, хоче сама також вповістися.

Сильно дається відчути недостача літературно-наукового місячника, який заспокоював би всі природні потреби духової натури в українського інтелігента.

Ми свідомі цього й отсим випускаємо в світ перший зшиток нашого журналу; нехай він буде вісником поступу, нехай одбиває в собі духа часу, нехай кладе основи любови до України й підвалини під самостійність Української Народньої Республіки.

Нашою ціллю є розвиток української мови, науки й культури. Як життя, так і журнал повинен виповняти поступовий, демократичний зміст на національному ґрунті, а за цим метою нам найкращі змагання й ідеали загально-людського поступу, вічні ідеали правди, добра і краси.

Завданням тих, які люблять свій нарід і не сміють покинути надії на змогу спровадити йому велику будучність, є: на сам перед пробудити назад духове життя, — з того одинокого чинника, який нам спільно лишився, мови, викресати й розпалити негасиме до віку, сильне почуття національної спільности й єдності! Це завдання його поетів і мислителів... А як їм удасться дати народові духову волю, почуття єдності в мистецтві й науці, то є надія, що він доступить також хвилі,

коли назад виборе собі своє право, що його мусіти будуть слухати в раді народів.

Так ми закликаємо всіх наших Земляків, кому дорога Україна, кому лежить на серці розвиток, добробут і щастя народу — до спільної роботи.

Минулість була тяжка, але лишила нам і добру спадщину освітила і зміцнила нашу надію на ясну, славу будуччину могутнього самостійного українського народу.

Ми мусимо піти в перед!

Наш шлях тернистий, але ціль — ясне сонце, України вінець золотий!

Ми вдивлені в сяйво дня, яке йде на нас!

В гору хоругов!

Всі, всі під прапор: наперед!

Впаде один, другий поблизу нас, але наш наряд безсмертний, досягне свого.

Рідний край горою!



ЮРА ШКРУМЕЛЯК.

У ВОЛЬНІ ДНІ...

Витай мені, ти Весно пречудова!
Твій легкий хід все чую на пути —
Нові пісні несе у мої сні
Нечутна мова...

Неначе в сні я чую казку ночі:
На сході ген — в краю лянних катів
З тюрми втікло до дня сімсот братів —
З тюрми півночі...

Сімсот братів кайдани поміняло
На вольний степ — гей, чудна казка це!
Де тьма була — там сонце пресвяте
Вогнем заграло!

Сімсот братів змінило свої стони
На вольний спів. Це дійсність чарівна.
Не сімсот їх — їх сила: без числа!
Це мільйони!

Це мій народ з кайдан звільняв Волю...
Могуча правда це — не сон Весни —
Ликуйте всі! На все забудьте ви
Давню недолю!

Читайте всі у книзі заповіта
Святі слова, бо правда з них ясніє: —
... „Прийде Весна — і Дуб зазеленіє,
„Що спав століття...

„І Велит в сні зимовім Весну вчув,
„Стрясесь од пилу ледяних віків —
„І своїм цвітом й золотом листків —
Весь світ здивує!...



З ВОЛЬНИХ СОНЕТ.

Ударте в гусли, струни гарф настрійте,
Щоб вольні співи аж до хмар злетіли,
По ночі ясні дні вам заясніли;
Понурий смуток з вітром всі розвійте!

Ярма скидайте, всі раби бездольні!
Пророк любови вас звільня з кайдан,
Цілющий лік несе для ваших ран,
Бо Слово Тілом стало — ви вже вольні!

Братня любов! Це слово вас рівнав.
Паде тюрма — на світ ідіть — говійте,
Щоб ясні з віч огні вам заблистіли...

Хай ні один в День Волі не зітхав.
Ударте в гусли, струни гарф настрійте —
Вони давно в руках вам не дзвеніли...



© БЕРНШЕРНЕ БЕРНЗОН. ©

Вірлине гніздо.

Ендрегардене звалося мале село, що лежало самітне серед гір, замкнене високими скелистими стінами.

Земля, на якій воно розпросторювалось, була рівна і плодюча, але її перетинала широка ріка, що спливала з верховини.

Ця ріка розливалась широко в-низу за селом і далеко було видне її води.

До цих вод прибув на байдаку чоловік, який спершу в низині розпочав корчунок; йому на ім'я було Ендре, а теперішні мешканці села, це його нащадки.

Одні казали, що він задля вбивства збіг сюди і тому люди такі похмурні на вигляд; натомість другі обстоювали гадку, що цьому винні скелисті стіни, які навіть на Купала вже в п'ятій годині з полудня не впускали соняшного проміння в долину.

Над селом висіло вірлине гніздо. Воно було заложене на вершку скелі високо в горі; всі могли бачити, як орлиця починала висиджувати на яйцях, але ніхто не міг до гнізда дістатися.

Орел буяв по-над селом, кидався в діл то на ягня, то на молоду козу, а раз забрав навіть малу дитину й одніс її з собою.

Через це було в селі непевно, як довго мав орел своє гніздо на шпилі скали.

Поміж людьми йшла говірка, що в давнину було двох братів, які досягли гнізда й знищили його; але в сучасну пору не був ніхто в силі вилізти туди.

Де двох у селі стрінулося, говорили вони про вірлине гніздо й позирали в гору.

Всі люди знали, коли в новому році орли повернули назад, де в долину кинулися й заподіяли шкоду і хто в останнє пробував видрапатися на кручу.

Молодіж змалечку вправлялася в вилажуванні на гори й дерева, а передо всім у дужанню, щоби колись досягнути гнізда і могли його знищити, подібно як це вдалося згаданим двом братам.

В часі, про який тут бесіда, найголіннійший парень у селі звався Лейф. Він не походив від Ендре, мав кучеряве волосся й малі очі, витворював всякі жарти і любив жінки.

Вже в молодих роках хвалився, що видрапається до вірлиного гнізда; але старі люде казали, що він не повинен того так голосно говорити.

Це розпалило його і ще заки вступив у свій найкращий вік, піднявся вилізти на шпиль скелі.

Був ясний недільний ранок у початку літа; орленята тепер як раз повиклювалися.

Численна людська товпа згромадилася під скельною стіною. Старі відраджували, а молодь дораджувала.

Але він чув тільки власне внутрішнє бажання, власний голос і ждав тому, аж орлиця покине гніздо.

Потім зробив скок і знайшовся на дереві кільканайцять ліктів од землі. Дерево виростало над проваллям і тою шкалудиною почав він спинатися до гори.

Малі камінчики усувалися під його ногами, ситець і земля скочувалися в низ, поза тим залягала найглибша тиша; тільки ріка по-заду спливала з приглушеним, постійним шумом і ревом до свого гирла.

Стіна скелі ставалася раз-у-раз стрімкіша; він довго повисав на одній руці, шукав ногою за підтримком і не міг оком глянути за ним.

Богато, головно жінки, відверталосся й казало, що він не зробив би цього, як би ще мав батька й неньку при житті.

Але він таки знайшов сильну опору, потім мацав далше, то рукою, то ногою, земля усувалася, він сховзувався з гори, але скоро зачеплювався кріпко назад.

Люде, що стояли в долині, могли чути взаїмно власкі віддихи.

Та ось підвелася висока станом, молода дівчина, яка сиділа самітно на камені. Вона ще в дитинстві заручилася з ним, хочай він не належав до роду мешканців села. Піднесла руки і крикнула :

— Лейфе, Лейфе! На віщо ти це робиш?

Увесь нарід звернув свої очі на неї, батько станув побіч, але вона не пізнала його.

— Злізь, Лейфе! — крикнула. — Я тебе люблю, а там в горі нічого не знайдеш!

Бачилося, що він розважав, це тривало одну або дві хвилині, але потім спинався дальше в гору.

Рука його й кога зробилася знову непохитна і тому довго йшло йому добре; але небавом почала втома розливатися по його тілі, він часто зупинявся для відпочинку.

Наче провісник скотився малий каміньчик і всі, що стояли тут, мусіли слідкувати за ним очима, аж злетів на долину.

Дехто не міг видержати довше й пішов геть.

Але сама дівчина стояла просто на камені, заламала руки й дивилася в гору.

Лейф дальше рукою дотикався перед себе, потім — вона бачила це виразно — його рука нагло висунулася, він скоро вхопився другою, але й ця опала.

— Лейфе! — скрикнула дівчина так, що голосно пролящало геть аж за скельною стіною і всі інші вжахнулися на раз і пристанули.

— Зісувається! — викрикнули і піднесли руки в гору до нього, чоловіки як і жінки.

Він зісувався справді, поривав із собою пісок, каміння, жорстку, зсувався, зсувався постійно, чим раз то скоріше; люде відвернулися й потім почули за собою тріск і вилуск і зараз за цим упадок чогось важкого, мов би великої груді вохкої землі.

Коли відважились оглянутися, лежав він уже в долі розбитий і не до пізнання.

Дівчина на камені зомліла, батько відніс її на руках.

Молодіж, яку Лейф найбільше заохочував до хватського діла, не важилася тепер навіть руку приложити й допомогти йому; ніхто не міг на нього подивитися.

Так мусіли приступити старі. Найстарший із них сказав, коли наблизився до тіла, щоби підняти його:

— Це було нерозумно; але... — додав і поглянув до гори, — прецінь вдно добре, що так високо є щось, чого не всі люди можуть досягти.

Переклав: Σ.



Марійка Підгірянка.

НА ЗГАРИЩАХ.

I.

Пустка, глуша в-округ
В вечір осінний;
Вдарив пожовклий луг
У шум подзвінний.

З руїн, згарищ, щілин
Осет ся хилить,
Романець і полин
Килими стелить.

Крізь дроти, крізь палі
Вітер гуляв —
Виспіває жалі,
Мов в скрипку грав...

У дротах тих сховавсь
Окіп розбитий
І розкішно прибравсь
В осінні квіти.

Десь там скиглить пугач,
Десь огник блиска,
Чути дитячий плач
Й скрипить колиска.

Бабуся там сидить
І тяжко дише,
Старий голос тремтить,
Внуча колише.

Коліше Москальчатко —
Гей, люлі, унучатко,
Цить, бідне, цить.

Бо мати твоя спить
У рутянім віночку —
Могила у ставочку.
Цить!...

II.

Не журіть* мя, люди,
Бо я не журюся.
Воля мені всюди,
Де лиш обернуся.

Хіба ж маю жати,
Сіяти, орати?
З'орали за мене
Шрапнелі, іранати —
Гей!

Худоби не маю,
Ні про що старатись.
З паном ся зрівнаю,
Піду проходжатись.

Лиш палиця в руки,
Та сіда, та тіда.
Не пізнають внуки
Мандрівного діда —
Гей!

Не журіть же мене,
Бо я не журюся.
Будяччя зелене,
Де лиш обернуся —

Будяччя буяє
и золоті романці;
Вітер в дротах грав,
Я ж піду на танці —
Гей!



КАЛИНА.

Іду я в чар діброви
У дні весни осяйні.
Калина мені мовить
В великій, дивній тайні:

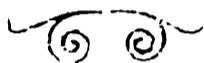
— Ой, зроджу в день жагучий
Ягід живі рубіни,
Прилетить птах співучий
З південної країни.

І за казки чудові,
За піснь палку кохання —
Ягоди рубінові
Віддам всі без вагання.

Іду я в сѹм діброви
По трав зівялих жмутку.
Калина мені мовить
В великім, дивнім смутку:

— Красною я сіяла,
Ягід червоним жаром.
Милого птаха ждала —
І ждала його даром.

А ворон на скель збочу
Впив в мене очи млісні
І взяв красу дівочу
Без казки і без пісні.



ВЕРТАЄТЬСЯ ВОЛЯ.

Вертається, вертається
Братерська наша воля!
В силу, в славу вгортається,
На всі шляхи звертається,
На рідній поля.

І приходить, знов приходить
Братерська наша слава.
Свої полки в полі водить,
Ясним світлом в горі сходить,
Мов світу заграва.

Виростає, виростає
Братерська наша сила...
Дружні руки враз сплітає
І життя цвіт розвиває,
Де була могила.

Українські дужі плечі
Не зігнуть ярма ворожі, —
Бо поважні мужів речі
Й палкі серця молодечі
Стоять на сторожі.

І не всміє стяг знизити
Ні міць гнету, ні жах смерти,
Хто до до волі звик тужити,
Хто на волі почав жити —
Хоче так і вмерти.

Вертається, вертається
Братерська наша воля.
В силу, в славу вгортається,
На всі шляхи звертається,
На ріднії поля



ЮЛ. МІСЬКЕВИЧ.

П Р І Р В А.

(З оповідання „Verräter'a“ з 1914. р.)

Значить — мене арештували. Великі нещастя — це ті, що стрічають людину ненадійно; найбільше ж лихо те, що стрічає незаслужено. У мене зійшлись оба лиха.

Був гарячий, прикрий час, але я ні трохи не здавав собі справи із грізного положення, яке для кожної одиниці сотворила війна. Ну, що ж? У своїй душі ніс я залізний лист безпеки, гарантію горожанської неторкаємости: я був ціле життя безсумнівним Українцем, то значить: у початках війни непохитним австрійським патріотом... Слово „війна“ гомоніло не то трівожно, не то радісно. Я був бадьорий і одушевлений. Я дякував судьбі, що дозволила мені дожити великого моменту і був гордий, що доведеться брати участь у найбільших подіях в історії людства. Вони рішать про волю мого народу, сповнять мої найсміліші мрії і надії.

Я був веселий і легкодушно щасливий навіть тоді, як сумовито вили пси, як червоні килими стелилися у вечорі на сході неба, як мінилося сонце...

І неожидано, ненадійно мене заарештували, відвезли у тюрму одну, відтак другу, замкнули, дали варту.

Глупа ошибка, чи нікчемна денунціяція — я не знав. У мої настрої попав блиск грому, помішав і розторощив усе, що у мені жило, обезсилив мене і приголомшив.

Та ні. Коли я по першій схвилюванню вернув до рівноваги і зібрав думки, то перед усім повірив, що в мить опинюся на волі. Це було таке природне, таке логічне, ясне й просте, що ніякий сумнів не мав приступу. Я став спокійний, а похибку, що завела мене під ключ, уважав не то інтересним, а просто смішним випадком. От, за годину, за часок увійдуть такі то й такі панове, стануть просити вибачення за неприємне *qui pro quo* і враз зі мною посміються. Так сказати б — маловартісна гумореска у великому часі.

Але — — не приходив ніхто. Минали довгі години, а далі ще довші дні — не приходив ніхто, воля не вертала. Що більше — усякого рода позначки занепокоювали мене все більше й більше. Мені стало ніяково. Якийсь велитенний тягар скочувався у глибину мого чуття і ніяка логіка не могла його позбутися. Було гупо й моторошно. Я бачив тільки злі очі і суворо нахнюплені обличчя, впало необачно слово „зрадник“, зашипів їдко сміх, а чиясь рука брутально начеркнула у воздуху символ, який прошиб мене до дна серця. Прийшла хвиля, в якій я порозумів усе, іменно те, що тут іде не о похибку, а таки о моє життя й мою смерть. Так. Я порозумів те дивно добре, просто і страшно-ясно.

То була хвиля невимовної тривоги і неймовірного жаху; то була хвиля безграничної муки, якої основою була свідомість, що мені діється небувала кривда, котрої я не знав назвати по імені. Я стояв над пропастью і був ігрою доброї або злої волі одиниць. Те я порозумів відразу і більше не розбирав нічого. Я вліз в кут, піт заливавав чоло, у мене товклось серце, в очах блимали вогники, якась сіра, поплутана маса думок, настроїв, зусилля волі становила моє внутрішнє життя. Я вже не був собою.

Надія на що небудь добре, людське завмерла. Усе стало рівнодушне. Мені здавалося, що я просто ніколи не жив. Усе, що було передніш, коли небудь у моєму життю, було тільки замраченим сном, півзабутою казкою; правдою було тільки те, що я терпів тепер. Ах, яка ж страшна була та правда, як сон божевільного!

Деколи, дуже з рідка й дуже коротко, бували *lucida intervalla*. На мить вертала надія; вертала на сотну частинку секунди й пропадала у мороці отупіння. Через сотну частину секунди відчував я те, що не так горесне було б моє страж-

дання, як що я був би справді винуватий. Хто зна, свідомий злочину був би я може став цинічний і зухвалий, може кепкував би з усього-усього, таки з самого життя і самої...

Та ні! Я був неповинний, так — двічі, тричі неповинний!

І те безкрає, невтихомирене почуття неповинності вбивало мене гірше самої неволі й небезпеки. Ох, а моя честь! Що стануть про мене думати мої приятелі, мої знакомі? Тут кінчилось усе.

Справді, яка ж безсила людська думка й інтуїція, що не вмів збагнути „такого“ стану душі, не знав розібрати, хто злочинець, а хто мученик.

По моменті одного терпіння слідувало друге: свідомість небезпеки. Коли вона зачиналася — я ще знав; коли кінчилася — годі сказати. Я попадав у підгорячковий стан божевільного страху, тулив чоло до холоду каменя і маячив.

Ввижались крізь мраку, плили у мутнім хаосі знакомі лиця, знакомі сторони, пережиті на волі події... А все те таке марне, таке безвартісне, пусте...

* * *

Мене перевели в іншу келію. І дещо у мене змінилося, немов то я усе найпоганіше оставив в тамтій келії. Крізь вікно було видно клаптик неба, з зовні долітав відгомін життя. Я крихітку заспокоївся, став рівніше думати. Непомітно всотувалася надія. Віджила свідомість існування. Так, я живу, живу, думаю, чогось доброго жду. Мені гарно і тепло на душі, мороки розбрилися, у мене ясніше, відрадно. Правда — я все ще в непевності, але мабуть іде до кращого. Перша річ — я ще існую, значить, небезпека минула. У мене ж, проста річ, не має вини, мене не може стрінати те найгірше, те... Це ж очевидне, розумне! І як я про те міг забути!

По лячних безсонницях я заснув вперше добрим, цілющим сном.

А досвіта — я встав, пригладив волосся, оглянув одіж, купав руки в холоді синього ранка, що плив крізь одчинене вікно. У мене трохи спрага. Я підійшов до начиння з водою і жадібно пив. І тут бачите, ну, як би те вам розказати?

Десь протяжно заскрипіли двері, було чути гомін кроків і голосів на подвір'ю. Я слухав. Люде на волі, розкіш праці

і буденного обов'язку, чудова річ! Ранок, світав, перед людиною вольний, радісний день, благословення життя, прегарно!

Заболів мене жаль і смуток.

Та в тім... Ще кілька різких кроків, короткий звук, щось цвенькнуло — і роздався безіменний клик людини.

— Мамусенько, татусю мої, ра-ратуй... а —

— Трраах, тарах!

Щось бовтнуло, наче олово об збитий глечик.

І стала мертва тишина. Було дуже, дуже тихо. Так тихо — наче б не було ні світа, ні часу, ні дня, ні ясности; наче б не було мене самого. Значить — може хто йшов, може говорив, сміявся, ридав, або кляв; я знаю одно: було совершенно тихо, було тихо цілу ту вічність, що, бував, криється в однім, манусенькім моменті біснуватого вижидання і німого здивування.

В тім моменті у мене щось пукло. То мабуть та струна, що лучить серце з мозком. Від тої хвили я вже більше не дурів і не бажав нічого. Я став тихий, як сонна дитина. І ще одно. Я не тямлю, чи і що я думав. Коли справді думав, то хіба те одно: таки добре, що усьому на світі є свій кінець.

Ще не раз скрипіли двері, лунали голоси, долітав відгемін кроків і дещо инше. Я ждав на благородне „трах-тарах“ і вдоволено посміхався. Тільки деколи, от, лють рвала мене, що тії там за нервозні, то в, так сказати б — за голосні...

* * *

Тепер схожий я на бадилінку, на яку знечевя впав кусень каменя, покалічив і покотився далі; бадилінка підніма погнічені листки, намагається розкрити пелюстки. От так, співаю чорт зна котру склянку вина і творю поезію життя. Дивлюся на тихі зорі, на могутні зводи небес. Добре мені. Несогірше їм, крепко сплю, в у мене гроші, я вдоволений.

Достроююся до загального життя, обставин, шукаю за струною, що порвалася. Чую її корінці раз в серці, раз в мозку, а кінців зловити не сила. Бував — бажало б ся вернути думкою до колишнього, призабутого життя. І бачите, не йде. По дорозі в той бік потрапляю на сіру, височенну скелю на якийсь пропасний беріг. Драпаюсь по ньому — і ніяк пе-

рейти не можу. Зсуваюся у вохкі сумерки, у таємню прірву. Чіпається мене дивний жах і кидаю даремне з'усилля. Може колись-колись. Як болюще стане забудюще. А поки що дивлюся на тихе небо, на ясні зорі і вгадую будучність чоловіка...



МАРКО ЧЕРЕМШИНА.

Йордан.

Йордан воду розливає, бо ріка не заціпеніла.

Тому нема у баби риби, бо плеса великі проти бабиної сили.

Така ріка сіра, гей газдині сиві з грижі.

Мрака впала з рісна, аби сонце не дивилося на землю, лиш д' горі.

В опівночи місяць через мраку пробивається, аби видів, куда кашкетники газдівську маржинку женуть.

А маржинка ричет:

„Кланяюся тобі, травичко потолочена, гружена, тай тобі, лісе темновидий, тай тобі, газдо із гробу, тай твоїй домівці покаліченій тай твоїй газдини старенькій.“

Гей, брє, шо я за газдиня, йка-сми дужя, шо-сми-си діждала!

— Здрасть, башка!

— Аби й ви здорові, солдатику грешний!

— У тебе нет супруга, башка?

— Шос ви каєте, а я не чую!

— Супруга нето?

— Коби ми здорові, а супруг хоть би вороги так миром були.

— А я сам дверь атчиніл, пускай с башкой воду святить!

— Най-си вам добре сідає, солдатику панцкый!

Такий, гей смерека високий, стелі досягає, в хаті не міститься.

Бабин гість, ажуратне!

Кому буде, то буде, а бабі вже є!

Стіл тай лавиці розпукаються.

Лиш на столі голо-голісько!

— Давай кушать, башко!

— Дастьбіг, панчіку добрий та файний.

Сміх гей луна побіг по хаті, лавиця під бабою здреглася. Я Філипову дівку до декунків дала, а Філип мені гості нараїв, на сам сьветвечір, на відорщі!

Добре, що повісили того опришка старого, то не буде старій відьмі задниці пантрувати — каже.

А ек кашкетники маржинку з хати брали, то Філип з поза вориня прутчіком нагонив, аби відійшла борше від хати. Коровка обертав-си і ричет. А я кажу: Єленко, проси панів, аби коровку лишили, аби нам погибку не було. А Філип на сміх каже: Коби-сте ще килюхи з тої баби випустили, це богачка найперша, це погань на все село! Мой брє, пани, а дівку вї не лишайте, цесу дівку баба від жида мав!

Понесли мою Єленку, хоть би так Філипа попи понесли.

Двох синів, гей дві оці, тісарь на Таліяна пігнав тай там їх убили. Десь лежать на царинці, легіні мої, напротив сонця. Але кажуть, що Прис здоймив з дітей черевики тай босих поховав. Жвль тісареві черевика, а парубки гниють, робітники мої годні.

Бабі світ закрутився.

Десь у хаті каганець кліпає, з печі під образи сідає, світців накликає.

Люде, ратуйте бабу!

Десь сива шапка салдатська сволоки ломить, жердки підоймає.

Хата обертається, салдатський крок чути.

Хап бабу за голову, хап бабу за шию, хап за герланку бабу.

— Давай генгі, башка!

Так бабі треба, най би сама не ночувала, най би газді Йорданом ноги мила!

Остатна би тобі, Філипку, година, їк мені остатна.

Червона скриня отворилася, в бабиній перемітці десять сороківців розшкірилося.

Горять гроші.

Як повис газда, то ще очима переказував:

„Гафійко любко, шінуй сірунку, доки житя твого, а Єленку даш за кого хочь, лиш не за ворога, за Філипа вдівця — того, а в перемітці десять сороківців на похорон мені й тобі“.

Газду рівно з землев жиди ци вояки закопали, похорону не зробили, слово поломили.

Тріскає в хаті стеля, лупаються стіни, вікном газда входить:

Єк Єленка верне з декунків, то в гріхах сидіте буде.

Вборони мні, мій газдо, перед Філіповим гостем. Твоя пайка не пропаде, я за ті сороківці тобі, любчіку, дубовий хрест покладу; аби Філіп хрестив-си.

Сини приходять на прощі, неню в руки цілують, гей сонце білі.

Тоді Філіп на вікні сперся, зубами заскреготав:

Ану, робіт оцій бабі авус, вона мені дитину споганила.

Весь світ обернувся, грядки й образи на землю лягають, бабина скриня побіліла.

Тоді довга сіра шинеля простягнула дві руці й робила бабі авус.

Тоді газда свою газдиню салдатови з рук відоймав і з трійцею душу навперед себе провадив, а сини неню срібними слізьми мили.

Тоді Філіпова донька у Йордан-ріку копила несла.

А Філіп у вікні реготався.

* * *

*

Люде воду без попа освятили, бо попа ще тогид восько стратило.

З ріки газдині до баби з водою повертали, бабу на лавицю клали й плачі виплакували тай від разу вгадували:

Це Філіп життя її збавив!

Це за тоту його чорну суку, шо взели її до декунків тай копила має!

Тому, любки, війні пішло почерез другий рік!

Говоріть свеє: бабі царство, а людям чорний гід, коби й нам борше.

Не бійте-си, любки, аді Йордан воду розливає, недалекі гони й нам.

Який Йордан бабі, такий буде нам.

Видко ділу, шо так; віді зза цеї війни усім нам буде бабин Йордан!



ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ

РОМАН ВЕЛИКИЙ

трагедія в пяти діях

Роман Великий Мстиславич злучив Галич з Волиню і з Київом і збудував за чотири літа велику державу. Не маючи наслідника, відіслав жінку Ольгу до монастиря до Києва, а полюбив дівчину з люду, Світляну, жрицю Перуна. Вона вродила йому на вежі у Холмі Данила і Василька. Та московський Всеволод в змові з його жінкою посилають Литовців на Холм і вони беруть Світляну з дітьми в неволю, як Роман пішов на Половців. Польські пани: канцляр Пакослав і єпископ Одровонж, завісні на велич Руси, висилають княжну красуню Марію, щоби його зробити невольником зміслів! Вона оклеветує Світляну і Роман відтручує її, тому Світляна кидається в огонь, розпалений на стосі на честь литовських богів. Марія тоді хоче привднати його серце і зраджує тайні коварства Поляків проти Романа і Руси. Роман топче її і рушає походом на Польщу понад Сян під Завихост.

ПЯТА ДІЯ.

(Під Завихостом 1205 р.)

Дієві особи:

РОМАН МСТИСЛАВИЧ, великий князь Галицько-Волинської держави

СВІТЛЯНА, жриця Перуна, як засвітна сноява

МАРІЯ, польська князівна

СВІТОЗОР ОСИП, молочний брат Романа

ЛЄШЕК БІЛИЙ, польський князь

ПАКОСЛАВ ТАРНОВСЬКИЙ, каштелян

ЯЦЕК ОДРОВОНЖ, єпископ

ТВЕРДЯТА ОСТРОМИРИЧ, боярин Романа

РОЗБІЙНИКИ

РУСАЛКИ

} польські пани

Місячна ніч. Поляна над Вислою під лісом. Плесо Висли пливе каламутно. На Вислі подалі остров у очеретах. На кругосвіті узгірря. Горять вогні двох таборів. Зі сходу палає вогненна луна

Ява 1

На сцені ЛЕШЕК і ПАКОСЛАВ

ЛЕШЕК

ТРІВОГА впала на весь край! Як рись
Роман сердитий налетів на нас,
На села аж по Вислу мечучи смагу
З пламенного рога! Вже обступив
Полками нас від Висли навкруги!
Той гнів не без причини, хтось його
На Польщу натровив! А ми були
Як братя в згоді!

ПАКОСЛАВ

Виріс той Роман,
Як велитень із клекоту борби!
В Галичині боярів притоптав,
Захопив Київ, усмирив князів,
З'єднав Русь і виторг Кончака;
Як вітер з лукоморя від залізних
Полків та крила розпостер по Дон!
А подзвонив в литовській шеломі,
Їх славу перебив і на кровать
Схопивши, моря другого торкнувся...
Прийшла черга на нас!

ЛЕШЕК

Так без причини
Не впав він! Ви панове, знаєте
І мовчите, на мене ж впаде меч!
Орла такого роз'ярили ви,
Він зарівня з землею цілий край,
Як Литву нас до плуга запряже —
На велич Руси з Одри аж по Дон!

ПАКОСЛАВ

Поволі, князю, маєм ми другів
Мадярів, Москву, папу, що прислав
Нам золото і найдемо князів
З Ольговичів, що спутають його, —
На Литві підготовлюємо бунт!

ЛЕШЕК

Ви, бачу, сіти кидаєте скрізь; —
Чи не впадете у свої тенети!?

ПАКОСЛАВ Хиба нам мож до того допустить,
Щоб Русь росла, як велит, побіч нас
І заводила лад противний нам?!
Роман росте тиранством до панів,
Князів, боярів, пориває чернь!
І нею за три літа збудував
Найбільше царство, що в Європі є!
Для тої ціли потоптав святі
Права, звичаї, вольности станів —
Ба навіть тестя, жінку, увязнив!
Вони ж вам, князю Лешку, родичі —
Коли вас Польщі велич не болить.
То вуй ради і сестри тепер
Повинні ви вступити в стремена
За цю обиду времени Романа —
Бо кара божа вже гремить над ним!

ЛЄШЕК Мені на серці Польща, як і вам,
Та зважте сили: Що наш бідний край
Проти його богацтва, сили, величі?!...
Як ти слабий, то з дужим не борись!

ПАКОСЛАВ Коли не дужий лев ти, будь як змії!
Сконає лев, як впустимо жало!

ЛЄШЕК Яким жалом ви звалите його?
Дивись, обняв нас військом у кліщі,
Розбивши наших, випер за ріку,
Зайняв остров на Вислі, перейде
Ріку, впаде на тил — пропали ми!
Погляньте: ці вогні — то все його,
Довкола нас, довкола, де не глянь!

Ява 2

Вбігає єпископ ОДРОВОНЖ

ОДРОВОНЖ Ой князю, перейшов Роман ріку,
І преться тут займити гори нам!
Ударте в труби, не пускаймо їх!

ЛЄШЕК Як виступим з обозу на горбі?!
Тоді гей піря він розсипле нас!

ОДРОВОНЖ Що ж буде, гей?

Чути гомін дзвонів

ПАКОСЛАВ Де це дзвонять так?!

ОДРОВОНЖ Я приказав ударити у дзвони,
Щоби в молитві впав на землю люд,
Хай Бог відверне горе це від нас!

ЛЄШЕК Прийшло каяття, вороття нема!

ПАКОСЛАВ Псказує
Ой горе нам! погляньте: й там вогні!

ОДРОВОНЖ Вони вже там! Ударити у бій!

ЛЄШЕК Та як? В ночі!?

ОДРОВОНЖ Так займе гори нам!

ЛЄШЕК Як займе гори, я складаю меч!

ОДРОВОНЖ Тоді він нас у Вислу зажене!

ЛЄШЕК Не я війну цю кликав, тільки ви!
А ще до того, знавте, чи ні,
Що цісар йому в поміч приспіва,
Збірав військо у Саксонії.

ОДРОВОНЖ Хто це казав?!...

ЛЄШЕК З границі прийшла вість!
Нас візьмуть в два вогні — ми пропадем!
Вже краще бить чолом Романові,
Як Німцям, що нас заїдять живцем!

ПАКОСЛАВ Вазалем будь схизматикові? ні,
Ми згинем тут, а зброї не складемо! —

ОДРОВОНЖ Так він зруйнує панський лад святий
Нас пустять, як боярів голіруч! ●

ЛЄШЕК Чому ж вам папа не поміг тепер,
Лиш грішми натровив нас на війну?!
● Роман почув, як вихор впав на нас,
Селянство все до його перейшло,
Бо стогнуть всі прокляттям на панів,
Що коромолу підняли на Русь!
Глядіть, де крильми він нас не обняв,
Як зізд вогнів його — а ми, що ми?

Як горобці на горбі! На той пир
Кровавий, Польщі я не поведу!
Не бачу виходу — хиба поклін йому!
А ви: або годіться на поклін,
Або я князь — зложу корону вам!
Чия вина, той кару прийме сам!

Виходить

Ява 3

- ПАКОСЛАВ **Щ**Е разом з ним получиться на нас!
- ОДРОВОНЖ Що ж буде, гей!? Тра радить, поки час!?
Не встоять нам з Романом в боротьбі!
Ми мало приготовані були —
То треба замирити по добру!
- ПАКОСЛАВ Та як ми можем замирити з ним?
Не йде нам о побіду, лиш о честь!
Зависле візьме — згода, але нам
Він мусить полищити польський лад,
Вазаліями не смієм йому бути!
- ОДРОВОНЖ Так мусим удавати гордих левів,
Як рівний з рівним замирити з ним!
- ПАКОСЛАВ То не з Романом диким така гра,
Він знає нас, прийняти мусимо
Вазальство, бо зруйнує цілий край!
- ОДРОВОНЖ Я знаю спосіб добрий на Романа:
Де чорт не може, бабу там пошле!
Моя сестріниця вратує нас,
Роман до неї слабість мав усе.
Вона нам перша принесла ту вість,
Що він на нас готовить свій удар, —
Вона нам виєднає хвальний мир!
- ПАКОСЛАВ Щаслива гадка, де ж вона тепер?
- ОДРОВОНЖ Вона є тут — приїхала сама,
Як вчула, що Роман нас побиває,
Візвала його листом під той ліс.
- ПАКОСЛАВ Що кажеш? Дайже губи, в гору ми!
Не згине Польща. Що не візьме меч,
Те зробить Ляшка штуками приваб!

- ОДРОВОНЖ** Я думаю щось більше, як про мир!
Чи не поспробувать зробити кінець
Йому і Руси 'дним ударом в лоб!
- ПАКОСЛАВ** Та ж то, моспане, моя думка є!
- ОДРОВОНЖ** Я маю вже людей на такий чин!
- ПАКОСЛАВ** Та мусять перше взяти щит і меч,
Той таліман його, як ти казав, —
А то він ним поубиває всіх!
- ОДРОВОНЖ** Я знищу їх — то Руси таліман!
Він зродить віру в местника, як ми
Убем його, а їх не заберем!...
Хай щезне слід, що був Роман Великий,
В історії запишем: наш вазаль!
- ПАКОСЛАВ** Так так, де стане Польща, зарівняй
З землею Руси гордий слід! Моя
Політика: *pec locus, ubi Rus!**)
- ОДРОВОНЖ** Показує
Там що на горах блиснуло, дивись!
Вони, чи не вони?! Гей на коня,
Так ми пропали, як то є вони!
- ОДРОВОНЖ** Лети ж на гори! А я тут як вуж
Чигати му на жертву у куцах!
- ПАКОСЛАВ** Щасть Боже, але меч і щит — на прах!
Вибігає. — **ОДРОВОНЖ** ховається

Ява 4

Входять РОЗБІЙНИКИ

ПЕРШ. РОЗБ. Гу гу!

ДРУГ. РОЗБ. Гу гу! А ти вже тут?!

ПЕРШ. РОЗБ. Коли!

ДРУГ. РОЗБ. А ксьондз той був?

ПЕРШ. РОЗБ. Не був ще Ирод!

ДРУГ. РОЗБ. Коли ж він прийде тут?

*) Нехай і місця не остане, де була Русь-Україна!

ПЕРШ. РОЗБ. Чорт його зна!

ДРУГ. РОЗБ. Як не дасть золотом, хай йому біс!

ПЕРШ РОЗБ. Казав, що папське золото нам дасть!

ДРУГ. РОЗБ. Та папське, чи не папське, коб лиш дав!

ПЕРШ. РОЗБ. Та я не кеп, на душу брати гріх!
За дурно не візьмусь! Не даш — махай!
Той лицар — Русин, що він винен нам?!
Його князь носа обітре панам!

ДРУГ. РОЗБ. Дивись, яка дівуха йде сюди!

ПЕРШ. РОЗБ. То його любка!

ДРУГ. РОЗБ. Ба чия, його?

ПЕРШ. РОЗБ. А того лицаря, що йому смерть!

ОДРОВОНЖ (з ліса.) Гу гу!

ПЕРШ. РОЗБ. Ти чув, то він!

ДРУГ. РОЗБ. Та ж не оглух!

ОДРОВОНЖ Гу гу!

ПЕРШ. РОЗБ. Гу гу! Та йдем, бодай ти спух!

Біжуть у ліс

Ява 5

Входить МАРІЯ, бліда, в чорній газонній сукні з перловим діядемом на голові — в киреї краски ліля, підбитій бобрами, з бобровими рукавами

МАРІЯ

ЯК лячно тут погукують сичі!

Ах горе, горе, села там горять!

Цілу країну залила печаль,

Все через мене, — де ні повернусь,

За мною гонить той проклятий гріх!

Коби я мала хоч його любов,

А то відтрутив він мене, як пса,

Стопав жіночу гордість, честь, красу —

А нині впав обидою на край!...

О пімсто! пімсто, ти солодкий звук

Уповння на мій великий біль —

Коли б я мала силу, як змія!...

А може він тут прийде вже не той,

Час рани по коханці погоїв —
Та явиться знов добрий і схильний!
О, як би! Як би він мене любив...
Простила б я, що він стоптав мене...
Ми, як ангели два, з'єдналися б,
Одно слівце і Польща в ласці знов!...
Чого ж він досі не примчав сюди?!
Ніч меркне довго, мла поля вкриває,
А щекот соловіїв гей заснув, —
Його ж нема! Хай прийде вже, як рись
Гнівний, сердитий, коби лиш прийшов!...
А може він не прийде?!

Шелест в лісі

Він! Ні, то вуй!

Ява 6.

Входить ОДРОВОНЖ

ОДРОВОНЖ **МАРИЛЬЦІ** дорий вечір!

МАРІЯ **Добрий вечір!**

Чого тут вуй за мною йде сюди?
Ануж він може тут з'явити ся!

ОДРОВОНЖ **Гаразд! Засвищу тай убють його!**

МАРІЯ **А я не дам, він гість мій, а не ваш,
Просила я, як друга давніх літ —
Що можу, випрошу, що ні, то ні!
Тепер прошу оставити мене!**

ОДРОВОНЖ **Ну, не так гостро, не кавалір я!
Яка ти нині красна — я монах,
А я не можу відірвать очей!
Така краса, що схоче, зробить з ним!
Лиш віри в себе, Польщу нам спасеш!**

МАРІЯ **Що зможу, вдію, думаю: Роман
Помириться й Зависле нам віддасть!**

ОДРОВОНЖ **То мало!**

МАРІЯ **Як то мало, що ви ще?...**

ОДРОВОНЖ **Він образив тебе, за те ніщо!?**

МАРІЯ **Як образив?**

ОДРОВОНЖ

То я вже знаю як!

Доптав твій гонір, честь твою зганьбив,
Відтрунув, мов собаку потоптав —
І ти так можеш пропустити йому?!

МАРІЯ

Хто вам казав!?

ОДРОВОНЖ

Скажи мені, що лож!

За жінки честь — хай прийде жінки месть!

МТРІЯ

Як можу я помститись?

ОДРОВОНЖ

Жінки честь.

Дорожча від життя! Хто взяв життя,
Проливши кров — той платить кровю нам!
Хто ж сплямив честь — той мусить дати кров!

МАРІЯ

Як мовиш, кров?!

ОДРОВОНЖ

Хай буде йому смерть!

МАРІЯ

О геть, шайтане! Він стоптав мене,
Була я того варт — я втратила
В нестямі честь свою, я кинулась
Йому на шию, коли він мав жаль,
В розпуці був, кохання потеряв!
Не він це винен, винна я сама!
Я образила смерти маєстат
Його коханої в безпам'яті своїй!...

ОДРОВОНЖ

В безпам'яті своїй продала честь
І зрадила отчизну ти йому, —
Як Полька ти негідна нею бути!

МАРІЯ

Мій Боже, хто вам розказав про це?+

ОДРОВОНЖ

Скажи: неправда! — тітка свідком є!
Тепер твій обов'язок принести
Любов на жертву рідній вітчизні,
Що кровю через цю любов сплила!
Тепер ти мусиш його довести,
Щоб він за кров ту дав нам свою кров!

МАРІЯ

О Єзус, Марія, мені убить його?!

ОДРОВОНЖ

Так! Це твій обов'язок, знаєш ти?!

МАРІЯ

О ні, простіть, я того не зроблю!

ОДРОВОНЖ То ти не Полька, але вирід ти!

МАРІЯ Хиба не винні ви, лиш винна я?
Крамолу ви кували всі на Русь!

ОДРОВОНЖ Це не крамола, плян наш: — Польщі браць
Не можем стерпіти, щоб Русь росла!
А цей Роман сяга під небеса —
За літ чотири, як той демон, крила
Від моря аж до моря розпостер —
Нам збурих жовч і кинув жах на нас!
Він мусить згинути, бо разом з ним
І велич Руси на вік пропаде,
Ми доберемся до земель його!

МАРІЯ А його діти?

ОДРОВОНЖ Спрятаємо їх!

МАРІЯ Тому мене ви перли брати їх,
А чи не подлість, чи не кривда це?!

ОДРОВОНЖ Ти не дивись, де кривда, — ти дивись,
Щоб ти сповнила обовязок свій!
Як Полька ти, для Польщі ти віддай
Любов, красу, вінок, імя і честь!
Ти будь змія і кітка, ласиця і тигр,
Як треба Польщі велитня убить!
Наложницею будь! — будеш святá
У Польщі, як для Польщі ти
Те віддала, що жінка може дати!
А ти краса! затягнеш ти його
Привабом змислів, що зійде з ума!
Та ми вже з ним ісправимся як слід!
Вратуєш Польщу, будеш героїня! —
А ні — проклята зрадниця умреш!

МАРІЯ Я не убю!... Та ж я його люблю!
Я гину, як узрю його!... Не можу...
Не можу вбити! Він душа моя!

ОДРОВОНЖ Для Польщі жертвуй душу, ти святá!
Не маєш його вбити, доведи
Приманами його, щоби зложив
Свій меч і щит і скинув свій шолом
Із голови!

МАРІЯ

А ви що зробите?!...

ОДРОВОНЖ

Один удар і смерть йому — і Руси!

МАРІЯ

О Єзус, Марія! так скрито убивать!
Позвіть його на двобій, як він прийде,
Він лицар — стане з лицарем у бій!

ОДРОВОНЖ

Непевна справа! хто його побє?!
Він тим мечем, щитом, як лев! Орел —
Його ніхто ще так не переміг —
А він загинуть мусить! Не лиш честь,
А твій це обовязок, святість, мус —
І за обиду чести — твоя месть!

МАРІЯ

Мій Боже!

ОДРОВОНЖ

Мусиш!

МАРІЯ

Хтось іде! то він,
Він іде, він!

ОДРОВОНЖ

Мус — то памятай,
Інакше проклята за весь край!
Вибігає

МАРІЯ

Не сам! То мов щастя — піду геть!
Невинна ж я — відсунуся від стрічі —
Чей чаша відхилиться від мене!
Як місяць йде за ним! Як рана
Червоний місяць! Що це? Йде до мене
Немов кровава голова Романа!!
Ой піт облив чоло мов студене!
Вибігає в ліс

Ява 7

Виходить РОМАН, високий, з орлиним носом і темно-синіми великими очима, у срібнім панцері, в золотім шоломі, покритий синявим плащем — за ним СВІТОЗОР, гарний чорнявий лицар у зброї

РОМАН

ОСИПЕ, як ся мавш, де ж ти взявсь?
Як тишуся, хто справив тебе тут?!
Що там мої сини, що рідний край?!

СВІТОЗОР

Сини здорові, край на князя жде
А князь світами гонить без пуття!
Чого ж ти аж за Вислу тут загнавсь!?

- РОМАН Так вийшло, сам я жалую тепер
І чорна туга сіла на мій ум!
- СВІТОЗОР Відбився ти від війська навмання!
Прибув я, вчув, схопився й на коня —
Летів у чваль — Отямся, завертай!
- РОМАН Я тут на чатах, глянь на ті верхи;
Як наші займуть гори ті в цю ніч,
Обступимо Ляхів зо всіх сторін —
Тоді або піддайтеся, або смерть!
Я жду, аж блиснуть горами вогні!
- СВІТОЗОР Літавш мислею під облаки —
А як би тут наскочили Ляхи!?
- РОМАН Я не боюсь, поки я маю меч
І щит мій Святослава — не боюсь!
- СВІТОЗОР По що ж тобі за Вислу пертися?
На бідний край Ляхів? Вважай, Романе,
Щоб ти не згинув, як той Святослав, —
Чуже займав, а своє потеряв!...
- РОМАН Не крач ти, чорний вороне, не крач!
- СВІТОЗОР Вертай, Сейм кличе і зове тебе
Там на побіду рідний край з'єднать!
Обида встала знов поміж князями
І крильми сплеснула! Ояьговичі
Знов обудили лъжу, що ти приспав!
Уже не видять сильного вірла!
Орел літає мислею в облаки,
А не вступає в золотий стремєнь
За рідний край, за рани Київа!
А Київ кличе: Де ж ти, мій Романе,
Забув? Уже ж ти за шеломанєм єси!
- РОМАН Ой брате, гравш наді мною й ти,
Як ворони бісові грали в цю ніч
Із вечера од Ярбслава над Сяном!
А жалість мені заступила знамено
І сонце тьмою путь заступало!
- СВІТОЗОР Зловіщий знак! Чому ж ти не вернувся?!
Вертай, поки час, завернися, Романе!

РОМАН

Не можу, військо там вже перейшло.
Обсажені окопи і верхи
І досвіта затрублять труби в бій —
Хоч мої мислі в рідний край летять,
І грають жалістю, немов на смерть!...

СВІТОЗОР

То просто заверни всіх гуком труб,
Романе! Ой, не думкою тобі
Літати з далеку, там стерегти
Престола золотого, а дзвонити
Мечами в дзвін великий Київа!
Ударити, де сплеснула хула
На славу й тріснула нужда
Об волю, за кров дітей, жінок, дідів
Порізаних — помстити Всеволоду
За рідний край, за рани Київа!
Бо Київ кличе: Де ж ти, наш Романе,
Забув, уже ж ти за шеломанем єси!

РОМАН

Ой не дзвони, бо чую я той дзвін
В душі моїй, до смерти жалісній!...
Той дзвін гонив за мною цілу ніч,
Над Сяном чув я з голосом її!
Імлою з синіх вод зійшла вона
З Карпат і кликала за мною в слід
Світляни тінь: Романе, повернись!
Леліялась на срібних берегах —
І в туманах розвіялась до зір!
І плакав хтось за мною ревне в голос,
І плакав, брате, плакав ревне я!

СВІТОЗОР

Не плач, Романе, я молю тебе:
Удар у труби, завертай назад!
Уже ж не даром видиться тобі
Зловіще видиво коханої душі!
Вона то плакала над долею
Синів своїх, бо як би ти погиб,
Хто стане за ті сироти малі?!
Ізгоями скитатимуться десь,
А рідний край наш роздеруть собі...
Москва, Ляхи, Мадяре, всі —
Як гайвороння землі опадуть!

І буде плакати Галич, Володимир
І Холм і Київ: Де ж ти, наш Романе?
Ой погрузив ти жар на дні у Вислі,
Що нам тече не благом, тай засіяв
Кістками рідних ляцькі береги!...
А ти мав вдарити в великий дзвін
За рідний край, за рани Київа!
Та ти не чубш жалости віків —
Ти спиш! Уже ж ти за шеломянем вси!...

РОМАН

О брате, душу ти розняв мою
І сумно мені, сумно аж до смерти! —
Та я не можу повернути в зад!
Не можу я скалять свої чести,
Згубити славу рідної землі!
Не попрошу сам миру у Ляхів,
Хочби на смерть я мушу йти у бій!
Всіляко може бути! Ти мій брат,
Одна пістунка нас кормила, ми
Росли як браття в купі, будь же ти
За батька дітям, як би я погиб!
Поїдь у Київ, Ольгу упроси,
Нехай простить мені мої гріхи,
Хай буде їм за матір рідную!...
Лишень хай сповнить той мій заповіт:
До Київа нехай їх не бере
У той печерський, сумерковий світ,
А сама тайну захова до смерти,
Що не вона є рідна мати їх, —
Аби душа їх була як той сніг!

СВІТОЗОР

Сповню, що кажеш, брате любий мій!
Дай руку, може це останній раз!...
Не хочеш повернутись, Бог тебе веди!
Бувай здоров, Романе, чую жаль,
Що князь Роман з дороги збився сам,
Здобув весь світ, лишень забув, забув
За рідний край, за рани Київа! —
Забув печаль розбитої землі!...

Стискає йому руку і відходить

Ява 8

З мраки виринає тінь СВІТЛЯНИ, матері Данила і Василька — в місяч-
нім світлі

РОМАН

ЯК камінь впав на душу смуток мій!...
Чи привид, чи сноява? Знов мені
Являється з над Сяну тінь!
Ввижається на мраці те лице
Моїй душі, засмученій на смерть!...
Чого ти хочеш знов? і хто ти є?!

СВІТЛЯНА

Я добрий ангел твій, Світляна я!

РОМАН

Що хочеш ти? чого ти знов, прийшла?

СВІТЛЯНА

Ой завернись... там тягне тебе смерть!

РОМАН

Щезай від мене і не муч мене!
Не страш мене, я смерти не боюсь!...

СВІТЛЯНА щезає — чути голосний плач

Чи то привиділось мені, чи ні?...
Гей плакав хтось над всдами у млі!
Світляна то, чи ні? — роса сияє
Мов сльози, на квітках розсипані!
Світляна їх розсипала, чи ні?
А я стою і бюся знов в душі:
Вернутися, чи ні? Вернутись! — ні?!

Ява 9

ТВЕРДЯТА ОСТРОМИРИЧ вискакує з очерету

ТВЕРДЯТА

ТУТ князь?

РОМАН

Твердято, ти? я тут!

Та добре, що прийшов, скажи мені,
Чи не занадто я відбивсь від військ —
Що ви зробили б, якби згинув я?!
Скажи, що ви зробилиби тоді!

ТВЕРДЯТА

Тобі тяженько, голово, без пліч,
Ще тяжче раменам без голови —
А без Романа Україні смерть!
Та не про те нам думати тепер!
Ось, князю господине, всі верхи
Займили наші, бачите вогні?!
Глядіть, ті всі довкола — наші всі!

ТВЕРДЯТА
РОМАН
ТВЕРДЯТА
РОМАН
ТВЕРДЯТА
РОМАН
ТВЕРДЯТА

То наші там!
А там в горі!
Теж наші!
А отсі!
Наші також!
А де Ляхи?
А от на горбі тут!

РОМАН

Не чувте, як клекотять Ляхи,
Вогні зазріли, смертний жах напав!
У гору наша правда! Хай сам Бог
Кричить, вже не зверну я зі шляху!
Я вже не „пан, або пропав“ — я пан!
Загорнем завтра ляцький табор весь,
Як тільки зорі блиснуть, в труби вдар
І наступати враз зо всіх сторін!
О, бити грому великому!
Іти дождю стрілами на Польщу —
Од Висли, з гір, з долини, зо всіх сторін
За всі обиди нашої землі!...

МАРІЯ виходить з ліса — РОМАН задрів її
На голос труб я скочу на коня
І вітром прилечу — і поведу!...
Іди ж сюди, там кінь на тебе жде!

ТВЕРДЯТА
РОМАН

Слава князеві!
Слава стягам
Жовтоблакитним і війську і вам!

Ява 10

ТВЕРДЯТА виходить — виступає МАРІЯ.

РОМАН

ОЙ я забув, що ланя жде мене!
Хто це, мов та зірниця зазорілась!
Ой гарна ти, як місяць, ясна ти,
Як сонце, а грізна, як мов військо
Під стягами! Кажи до мене все,
Яку це „тайну“ мавш нам сказати —
Що хочеш ти?

МАРІЯ
РОМАН

Я гніваюсь на тебе!...
Ти в гніві краща! Я люблю тебе
У гніві! Мов, чого ти гнівався
На мене, серце, зоре над зорями!

МАРІЯ Що ти напав на край наш без причини,
Сказала я неправду із кохання,
Єднала твоє серце — але ти
Став тигром мому рідному краєві
І рану ти завдав мені до смерті!...

РОМАН Ту рану я загою, як захочеш!
Уста твої як стрічка пурпурова!
Вся гарна ти, нема на тобі скази —
За твої ласки дав би я життя!

МАРІЯ Я не люблю тепер тебе, Романе!

ВІН складає щит і меч під дерево. — МАРІЯ сідає на зрубаним дереві
і під слова його розгортає лілієву кирею — з під її чорної газової су-
кні видно біле тіло чудової будови

РОМАН Вся голова у тебе грає під росою
Як жемчуг світить нічними каплями,
Ти гарна, моя мила, ох яка
Ти гарна!

МАРІЯ Вже не мила я тобі!...

РОМАН Твій стан немов тополя, твої груди
Мов винні грони дишуть і тремтять!...
А очі грають, як брилянти чорні...
Уста твої, як стрічка пурпурова!
Ніщо не в у світі так червоне,
Як ті уста!... Позволь поцілувать
Мені уста, Марієчко кохана!...

МАРІЯ О ні! Романе, я ненавиджу тебе!...

РОМАН Як мідь в огні, палають твої очі,
А щоки грають, як червоні маки,
А шия — кість слонева вигнута,
А руки — точені зі золота і снігу,
А нозі — мармуровії кольони!...
Яка хороша ти, яка принадна!...
Мене так тягнеш ти, сильна як смерть!

МАРІЯ Ти любиш, моє тіло, а не душу...
А я терпіла, бо кохання — смерть,
А заздрість — пекло, полум'я страшне!

РОМАН Я влюблений у твоє біле тіло,

Бо твоє тіло, як лелія на воді!
Позволь лиш доторкнутись твого тіла,
Позволь мені торкнутися лишень!

МАРІЯ

Іди, зранив ти серце аж до крові,
Забрав його, як пташку і здусив!
А ти пірвав його орлиним летом
Великих крил, а не красою слів!...

РОМАН

Що за прегарні ноги твої в стегнах,
Які же круглі, точені і білі!...
Ах, твої губи, пурпурова стрічка!
Ніщо не є на світі так червоне...
Як ті уста! Позволь поцілувати
Мені уста твої, моя кохана!
Пахуча мирга капле тобі з уст!

Цілує її

МАРІЯ

Чо' твої очі так горять Романе?!

РОМАН

Бо ти як ланя. тягнеш! Твої груди
Гей винні грони дишуть і стоять!...
Я п'яний, як дивлюся в твоє тіло,
Я влюблений у тіло, як лелія,
Позволь лиш доторкнутись твого тіла...

Обіймає її

МАРІЯ

Горячі в тебе руки, — зимне серце!...

РОМАН

Найкраща ти між жінчинами,
Бо твої ласки над вино солодші,
А з уст у тебе капле мід як з кружка,
А твої груди повні як лебеді!...
Як вони дишуть і стоять сосками!
Бліда як смерть, а очі наче іскри,
А твої губи, як гранати грають,
Такі червоні, дай їх цілувати!...
Ніщо не є на світі так червоне
І так солодке, як твої уста!

Знов цілує її

МАРІЯ

Чи ти любив мене коли, Романе?

РОМАН

Я полюблю, як будеш моя нині,
Віддайся мені тілом і душею!
Ти будеш моя, правда — будеш моя?...

Обсиплю я тебе скарбами світа!
Ах, як у тебе ніздрі дишуть жаром...
Палають очі твої, як огонь!

МАРІЯ

Хотіла бути я твоя на віки,
А ти стоптав мою любов ногами, —
Тепер не можу я твоєю бути,
Бо моя честь ненавистю горить!

РОМАН

Ти мусиш моя бути! я самотний,
Весь вік у полі, сплю я на мураві,
Сідло під лоб і зорі наді мною, —
А ти пахуча мирга і кадило,
А ти як пух лелійна, і вюнка
Як вуж, і повна в грудях як серна!...
Ах, як ти дишеш в мене своїм тілом,
Я влюблений у тіло, як лелія...
Позволь мені обняти своє тіло,
Бо твоє тіло тягне, як змія!...

МАРІЯ

Я згину, я не можу далі так!...

РОМАН здіймає шолом, його довгі, ясні кучері опадають — він схиляється і кладе його на мураву

МАРІЯ

О Боже, який гарний він, а я...

РОМАН

І я не можу... жити без кохання...
І мушу тебе мати, хоч би смерть...
Схиляється на неї і обіймає її

МАРІЯ

Вложи шолом! на що ти зняв шолом?!...

РОМАН

Обіймеш ти мене, обіймеш, паво,
Як полоз вуж лелійними руками, —
Як буду пити розкіш уст до крові...
Як буду цілувати твої груди...
Як буду притискати твоє тіло,
Що вється в спіймах біле і тремтить...
Обіймає її і цілує в шию без пам'яті

Ява 11

Вискажує РОЗБІЙНИК, ОДИН і ДРУГИЙ, з ножами за поясом і в топорами в руці

МАРІЯ

Кричить, заслонюючи плечі руками

АХ! Єзус Марія, я не дам!

ПЕРШИЙ РОЗБИЙНИК ударяє **РОМАНА** топором по голові, **ДРУГИЙ**
те саме

РОМАН Ох! кляте серце!... рідний краю мій...
Розбійники, почувши імя Романа, з переляком тікають у ліс

МАРІЯ Припадаючи до трупа Романа
Романе мій, прости мене, Романе,
Ти зранив мов серденько на смерть!...
Умочу я рукав бобровий і обмию
Твої кроваві рани на жерстоцім
Коханім тілі — відізвися слово!...

Підіймає голову

Ого! зронив свою жемчужну душу,
Крізь злате ожерелля з свого тіла
Хороброго, орел великий Руси!
Розвіяв по ковиллю мов щастя,
Мов весілля, буду як та чайка,
Літаючи над ним, скиглити біль —
У смерть самотна, зломана душею,
Радуйся, Польще, кривдою мовію!

Встає і зломана звертається до ріки — ріка шумить дивним шумом, як
у повідь

Ява 12

Хор русалок

Співає з Висли до неї

(С т р о ф а)

Злочиннице, геть від Романа!
На Польщу впаде божий суд!
Дай меч нам, дай щит, окаянна!!...
Світляна нас вислала тут!

Марія з жахом тікає від ріки

МАРІЯ Під перші її слова з'являється тінь Світляни над Ро-
маном і цілує його в голову
Світляна! Світляна! Світляна!...

До Світляни:

Я рани хотіла обмити!...
Злочинниця я окаянна! —
Вкажи, що я маю робити!

СВІТЛЯНА показує рукою на меч і щит Романа і дає знак кинути їх у ріку

Хор русалок

Виринає край берега, простягаючи руки

(Антистрофа)

Дай меч нам! дай щит нам Романа!

Дай зброю Романа — на вас!

Ми діви з Дністра і зі Сяна —

Уродить ся местник із нас!

Сварог над нами,

Суд божий!

Під їхній спів Марія несе меч і щит Романа до ріки і кидає русалкам,
Марія кинувши їх, хвістяться тай падає омліла, — Світляна щезає

Хор русалок

З мечем і щитом Романа, пливучи проти хвилі у сторону Сяму

(Строфа)

Ой горе нам, горе нам, горе,

Суд божий судив його гріх!

Хто мав творить діло суворе,

Той мати кохання не міг!

Незримий хор

**З ЗЕМЛІ ПО ЦІМ БОЦІ ВИСЛИ З НЕБА, З ГІР, З ДЮЛИН,
З РІК І З ПІЛЬ УКРАЇНИ**

(Антистрофа)

Ой кара нам, кара нам, кара,

Що ми загубили талан!

Розсипались ми мов отара —

Тай впав наш великий Роман.

Сварог над нами,

Суд божий!

Хор русалок

(Строфа)

Ой горе нам, горе нам, горе!

Хто ж нині з'єднає всіх нас?

На край наш пливе темне море,

А стовб наш багровий погас!

Незримий хор

З ЗЕМЛІ ПО ЦІМ БОЦІ ВИСЛИ ЩОРАЗ ДАЛІ КРУГАМИ
ВЗАД РИДАЮЧИЙ

(Антистрофа)

Ой кара нам, кара нам, кара,
На цілі століття впадем!

Чи зродиться Геній з пожара? —

Чи в пеклі тім ми пропадем?

Сварог над нами,

Суд божий!

Заслона спадає



В. К.

Різдвяна симфонія.

Північне небо полудня сяє всею своєю красою, всіми своїми зіздами. Тисячу девятьсот вісімнацять років перейшло, а воно, як колись, так і далі сьє. Все переминуло, все змінилося, лиш воно остало одно незмінне.

З гарного колись місточка й сліду не стало, буйна земля перемінлася в пустиню, гори зменшилися, потоки висохли, тільки небозвід тавмно-темний, набиваний срібними цвяхами-зіздами, остався, як колись у ніч Христового різдва.

І цей самий місяць світить, що освічував колись ясла дитяти, пророка мира і любви.

Над вертепом, де колись стояли ясла з дитятем, зашуміли крила. Білі крилаті подобі явилися над печерею гори й опускалися помалу на камінисту землю. Йшли в напрямі печери, сіяючи блеском, а за їхніми слідами виростали запашні фіялки і наповняли повітря пахощами й музикою цвітів. Се ангели, котрі колись перед тисяч девятьсот вісімнацять роками співали родившомуся тут дитяти „Слава во вишніх“, вийшлись, як що року по мандрівці світами, щоби оповісти

собі свої вражіння, і пригадати ту щасливу ніч та заспівати славу Богові, а на землі мир.

— Спогляньте, братя, — сказав перший із них, — на кінець пер мого лівого крила. Воно червоне! Це невинна кров, котру я зібрав на побоввищі, а понесу перед престіл всевишнього, хай його спитається вона: Де твоя правда, Господи? Він був такий гарний, це дитя-жовнір, коли при наступі куля тяжко його ранила. Впав і вився з болю і страху перед смертю та кликав матері: „Нене, ратуй мене! Нене, де ти? Я хочу ще жити...“ Я доторкнувся крилом його рани і воно закрислося червоною, людською кровю дитини-жовніра, але відняло його біль. Я поклав йому легонько ранець під голову й окрив його перами своїх крил. Він уснув тихесенько з мрією про щастя, про ненежку, про дім...

— А старенька мати, — так кінчив другий, — ніколи не діждеться його більше й очі виплаче. А він лежить там на роз'оранім кулями полі може ще й сьогодні і дивиться пустими очними яминами (бо круки очі виїли) на це саме різдвяне небо, як німа скарга проти зла людей, а може й бога.

— Це за рідну землю, — казав тихо третій. — Слава йому, слава, слава.

— Я бачив у чудовий, ясний день, — почав інший — чоловіка-мрійника, що йшов вулицею великого міста. Він думав про щастя для всіх людей-братів, а вони висміяли його та обкидали слиною. Він повісив важку, втомлену голову на груди, до землі, удушений западнею життя. Дивився в землю, шукаючи місця на гріб для себе, стужений за споковм могили. Я перемінився в синю, райську пташку і з шумом підірвався йому із перед ніг і він ще раз підняв очі на небо до золотого сонця. В його очах блиснув огонь, дух у ньому вернувся до життя і серце знову обняло любовю цілий світ.

— На це, щоби ще раз потоптаний грубими ногами, згинув, — докінчив інший.

— Я летів понад високі гори у прекрасну рівнину, де виднілися вежі множества церков великого міста. Кругом міста було військо. На однім горбочку стояв молодець, а на його шапці вбачалися знаки У. С. С. Він був гарний, неначе херувим, огнистий і сильний. Він мріяв спасати рідну країну, як наш Бог—світ, тільки ж не жертвою, а боротьбою. Блиск його. озупя рівнявся саяву моїх крил. Я приніс йому на своїх

крилах вітер із піль та дібров рідного села і любі землі, котру він умилював горячою любовю і роботящою.

Білим голубом сів я на дерево, під котрим він стояв і помітив мене.

— Голубе сизий, — казав він, — чому ти не вірлом, я тоді з тобою побратався би. Фарна твоя білість і солодка невинність, але тисячу разів кращий блиск білого оружя, грохит гармат, поле боротьби в розгарі. Знай: щоби ідею воплотити, треба мати відвагу, вогонь. Голубе, чи знавш, що доброю не піднімеш чоловічства, не даш щастя світу — ледви одиницям? Людей треба осмілювати до свободи, до визволення, треба наганяти, щоби спиналися по драбині власного щастя. Найліпші з природи в лінії, слабкі і підлягають нікчемам. Не тихеньке биття лагідного серця, але гострий звук вогнної труби, скрегіт заліза підносить людей із гнилих барлогів і ставить їх на ноги. Все творить неумолима сила, все добуває сильна воля, що ступав повними кроками, підковами з заліза. Боротися мусить, хто хоче вибороти.

Ангел кінчив, а чудо з перед тисячу девятьсот вісімнадцяти ночей повторювалося.

Явилися ясла з волем і ослом по боках і Марія і Йосиф, похилені над яслами.

І прийшли пастирі і царі; лишень не ті біблійні, а інші.

Прийшов Володимир Великий з хрестом у руці і гетьман Хмельницький з булавою і Мазепа. І поклонилися цареві над царями, а Володимир промовив словами:

— Господи, котрий єси вільність і рівність, ти свободу стягнув із неба і казав по світу ходити, дозволю, щоби ці слова не остались тільки ідеями, але щоби я воплотився в народ, як Ти, Бог-Слово, воплотився. Дай, нехай пробудяться мільйони мого народу і підуть новими дорогами до ліпшої, яснійшої будуччини. Дозволь нам викувати душу нашого народу на міру великанів.

Так говорив князь Володимир, клячучи перед яслами, а хори ангелів співали „Слава во вишніх Богу і на землі мир“, творячи чудове тло до його слів.



Дмитро Казармів.

Пролог до казки, що не важеться.

Вже цвинтар позаду загубивсь
І ховавсь в долині,
Тільки мають счорнілі верхи
У старій гущавині.

Там я душі самотні лишив
У холодній темряві;
Ледве де-де мигне невидне
Світло дивне та мляве.

Я лишив їх в осінній смерті
І звернув із дороги,
А з висока яснів, німував
Молодик срібноброгий.

І я думав, отак ідучи —
Чи це душ тих шептання?
Про весну, і про радість життя,
Про здоровля, кохання...

І мені так снувалось в умі,
Як туга серед ночі
Десь снуються і рветься кудись
В добрім серці дівочім.

Я вам казку хотів розказать
Тої дивної мови —
На розвагу і втіху усім,
Хто живий і здоровий.

СЕРЕД БУРІ.

Серед бурі й невгод, як розбитий,
Без надій, як жебрак, і мети,
Я злітаю не раз там, де ти
Тихим словом всі болі чаруєш,
Тихим ходом думок не турбуєш, —
Щоб на хвилю хоч в думці спочити



М Р І Я.

Тобі всміхавтсья життя,
Мені всміхавсь мрія;
Вона, мов мати та дитя,
Голубить і ледів.

Та як лілею білую,
Що ніжно процвітає,
Так мрію легкокрилу
Хуртовина зриває.



ПОСВЯТА * * *

Нині знову по довгих літах —
Чи це справді? бо вірить не сила —
Твоя постать мов мрія майнула з вікна
І як мрія та скрилась.

На що було рушать попелище марне,
Із просоння будити
Від отрути важке, від докорів гірке
Серце болем побите?



ЮНАЦЬКА ПІСНЯ.

(Веселим друзам.)

За нами бій і дні турбот,
Без'умя і тривоги, —
Хай нині радість оживить
Й освітить нам пороги!

Зглиблять життя — не наш се труд,
На чин — ми все готові!
За те пем радості до дна,
Поки живі й здорові.

Не журить нас, що важить там
Для нас химерна доля;
Життя утіха — наша ціль,
Закон нам — наша воля!



МИКОЛА ЛЕПКИЙ.

З вовнного записника.

I.

Дора перед війною.

Війна заскочила мене у гірському селі, Дорі, котре лежить між Делятином і Яремчем.

Гадаю, що забрав би непотрібно багато місця описом загально звісного літництва, яке в останніх передвовнних роках тішилося великим числом гостей і то майже самих Українців. Зрештою під час війни була й так дуже добра нагода пізнати як слід усі околиці з часописних описів битв у ріжних сторонах, а перед усім в наших горах, бо довший час велися тут найзавзятійші бої... Колись наші професори-географи мати муть значну полекшу при навчванні географії рідного краю, бо молоде покоління, що з жадобою читає всілякі описи, тямити ме раз на все усі місцевини, де відбувалися битви.

Чому як раз Дора, що ле в найкращим місцем у наших станиславівських горах, тішилася такою симпатією Українців, на це складалися всякі причини. По перше, її положення в сусідстві місточка Делятина, де всього до життя можна було дістати і де були соляні купелі, з котрих могли користати недужі на гостець і інші споріднені недуги. Відтак сусідство Яремча, що притягало людей в неділі і свята своїми циганськими музиками, кінами і т. п., а в кінці найбільшою і найголовнішою причиною була агітація деяких людей, що в їх серцях зродилася дуже гарна ідея: надати нашим горам українську закраску. А що Дора є першим селом, то ж робота в цім напрямі почалася від неї.

Завдяки невсипущій праці залізничного радника, Мирона, і місцевого пароха, о. Ганушевського, мале гірське сільце, що недавно нічим не ріжнилося від інших, в останніх роках змінилося до непізнання. Нарід перестав пити, в селі позавязувались усякі просвітні й економічні товариства, а число літників зростало з кожним роком.

Українці-ж інтелігенти, що приїздили туди на літо, йшли на руку названим в горі провідникам і крім гроша, який

лишали в селі, старалися також піднести Гуцулів під моральним і просвітним зглядом.

На два роки перед війною основано людський університет для Гуцулів в Дорі, а виклади відбувалися в неділі і свята, іноді по два в днину.

Посліднього літа перед війною повстало багато нових плянів, як би сю роботу около піддвигнення Гуцульщини поширити. Вечерами в читальні „Просвіти“ відбувалися сходни, а на них велась оживлена гутірка над усякими народніми справами. Крім сідоглавих радників-вислуженців можна було бачити людей усяких станів і партій: послів, професорів, редакторів і дописувачів ріжних часописів. Всі вони яқось годилися, жили зі собою і брали участь у народній роботі. Ніщо не заколочувало дружнього пожиття дорянського товариства, а як іноді зайшло яке непорозуміння, скажім між вілею „Ольгою“ і вілею „Оксаною“, то воно загальній роботі не приносило ніякої шкоди.

А найважнішою справою, що не сходила з вечірнього порядку читальняних засідань, було Шевченківське свято, що його задумала відсвяткувати українська громада в Дорі. Вже в сій цілі вибрано було комітет, вже й виготовлено величаву програму, вже відбувалися проби співу, котрими незвичайно щиро занявся був наш славний композитор, Філярет Колесса.

І місце під могилу і памятник підглянено, найкраще і найбільше впадаюче в око. Стрімка лиса гора, одним боком звернена до Делятина, а другим до Яремча, — зветься вона камянецькою; у її стіп пливе річка Камінка, що впадає таки в Дорі до Прута. Попід горою вється залізничий шлях з Яремча до Делятина. Всякий, хто їхав би гостинцем, чи залізницею, мусів би був кинути оком на камянецьку гору і поклонитися незабутньому Тарасови. Плянами висипання могили і здвигнення памятника мав зайнятись інженір Ст. Заяч., а сипати її мали усі: інтелігенти і Гуцули, мужчини, жінки і діти. З часом біля могили мав повстати парк з широкими алєями, що мав бути місцем проходу для наших літників.

Так то задумували почитати память найбільшого свого Генія Українці в Дорі і такі то пляни леліяли в своїх серцях. Та не вдалося перевести цих плянів в дійсність, не вдалося висипати могили і поставити високого хреста, бо між тим камянецька гора покрилась меншими могилками наших слав-

них ополченців, в котрих уложено на вічний сон тих, що сповняючи заповіт Тараса пішли в бій, щоби пірвати кайдани.

II.

Мобілізація.

Хто може забути ті сильні вражіння, які мусіли повстати в серці кожного під ту пору? Хто не тямить того зденервування великого, тієї горячки загальної, що опановувала не лиш одиниці, але й цілі громади? Навіть темний, непросвічений мужик затискав кулак і був би гнав проти завзятого воюючого, що важився заклопотувати його спокійне життя у його рідньому селі...

Тямимо, як нині...

Тиха літня ніч, густі хмари покрили зорі, темно, що й оком не проглянеш, лише з віконць гірських колиб блимають слабкі світла, а висока нафтова лампа освічує невеличку площу перед двірцем.

У горах навіть темні ночі криють у собі якийсь дивний чар. У такі ночі любив я пересиджувати на галерійці гірської колиби та розмовляв з ріднею, що поволі висувалася з кімнати за мною. Бувало, вже ціле село спочиває у твердому сні, а ми все ще гуторимо, або слухаємо голосу сопілки з вершків Маковиці. Звичайно старий церковний вартівник, Іван, давав нам знати своєю трембітою, що вже пора на сон.

І тоді, 31. серпня 1914, сиділи ми, як звичайно передше, на своїх місцях. І вже наслухались доволі сопілки і по приказу Івана вартівника збирались „іти в стебло“, коли несподівано дався чути глухий гомін дзвона з церковної дзвінички. Голос дивний і загадочний. Серце дзвона ударяло в одну криво, мов під час пожеги, але якось не так, здавалося, що залізне серце дріжить, наче зі зворушення, мов би сказати хотіло: „Слухайте, люди, я ще так ніколи не дзвонило і дзвонити не буду. Доношу вам про велику хвилю, про хвилю, якої від віків не було...“ Гомін дзвона роздирав темноту ночі і відбивався від гірських вершків.

Село заворушилось. Серед тиші, що ще недавно залягала, далось чути з першу жалісне виття псів, відтак поодинокі людські голоси, опісля що раз їх більше в одній, двох і

ріжних сторонах, а там і крик і плач і усе разом. Ціла ся філя людського зворушення прямувала в сторону двірця.

Наш газда, Семен, проборкавшись зі сну, висувається до нас зі своєї хижі та розпитує перестрашений, що сталося?

— Не знаю, Семне, — відповідаю, — але вскорі можемо ми довідатись...

І вже біжимо зі стрімкого горбка по кам'яних східцях, що їх властители до своїх віль побудували. Ноги несміло скачуть серед темної ночі, сунуться по твердих карбах; наче по маглівниці. Вже трицятьшість східців начислили, ще два і станемо на долині.

Між тим крик стає що раз голосніший. Тут молодь співає охочо вояцьких і наших січових пісень, там знов плачуть жінки, он Гуцул лає якогось Жида-літника... Галас мов на річнім ярмарку.

Стрічаємо першого поважного газду і питаємо:

— А що там, дядьку, сталося?

— Що сталося? Ви не знаєте? Ну, то прочитайте собі, там на двірці багато понаписувано.

— А чому дзвонили?

— Чому? А як поскликувати легінів і до належних війська? — Богато сидить на вершках далеко і високо — дзвоном воно найскорше.

— А той чому так лається з Жидом?

— Гм, не знаєте патлатих? Вони з кожної хвили користають. Адить, як тягнуть бебехи — не питає, чи заплатив газді за хату та молоко, чи ні, його то не обходить, куди і за чим — Бог його святий знає.

На пероні множество народу — переважно Жиди. З кошами, з валізами, з пачками, з усім багажжям підсуваються ці відважні потомки Мойсея з вайкотом і криком до касового віконця, жадаючи карт їзди. Начальник маленького перестанку не в силі дати собі ради з товпою. Переконує, пояснює, що одним поїздом всі не можуть їхати, що самих пакунків один поїзд не в силі забрати, та ті пояснювання на ніщо не додаються, все жде на пероні, ніхто не відходить домів, а навпаки надтягають свіжі подорожні.

З валіз, куфрів, пачок, кошів, мішків, дитячих візків і інших причандалів, якими звичайно обладовуються літники, виростає висока стирта, що вже дотикає повали двірця. Ті,

що приходять пізніше, укладають своє добро біля залізничного шляху. Невдовзі із цих клунків виростають цілі стоси, наче латри дров у лісі.

В кінці надїздить нетерпеливо ожидааний поїзд. Довгий, — довжезний... По переді дві здоровенні машини. Соплять, наче задихані люди... Мабуть уже давно такого тягару не тягнули за собою. А за машинами десятки возів.

А в возах народу, мов зернят маку. І стоять і сидять і на полицях лежать, усюди повно і в вікнах і на п'лятформах і на сідцях, один дах лише поки що свобідний від подорожних, бо пізніше і на даху можна було бачити людей...

Ще поїзд як слід не затримався на двірці, а вже кидаються на нього подорожні, — беруть приступом, наче би вивернути хотіли із залізничного шляху. Задихані кондуктори літають по при вози, розганяють товпу, замикають дверцята возів і не впускають людей до середини. Хто сильніший і спритніший, цей на силу якомсь проломлюється крізь громаду людей, скаче на п'лятформу і там уже безпечний, але таких небогато, прочі, як звичайно по першій великій запалі, опускають руки, вертають зі своїми клунками на перон, розміщуються, де можуть і ждуть до найближшого поїзду, що відходить ме о 6-тій годині рано.

Вертаю й я на перон та й прочитую докладно порозвішувані мобілізаційні оголошення. Богато їх по стінах, дуже багато, одні форматом більші, другі менші, з множеством параграфів, устав і розпорядків. Прочитую всі докладно і набираю переконання, що треба буде й мені зголоситися до війська, бо хоч я всього на всього десять днів служив і то при санітетах, але все таки належу до ополченців. Впрочім як не потрібувати муть, то пустять.

З такими думками вертаю в хату. Мав я велику охоту бодай дві-три годині переспатися, але сон не брався. Полетів десь, як то кажуть, на ліси і гори, не стояв під вікном разом з дрімотою і не засипував маком очей, як співається в пісні. Сильні вражіння і душевні потрясення не заколисували мабуть ніколи ні ночі до сну і ледви чи знайшовся би був чоловік з такою спокійною вдачею, що міг би серед таких рідких зворушень спокійно спати.

Години минали ліниво. Вибила перша, друга, третя. О четвертій, здавалось, прийшла дрімота в гості, одначе не довго

забарилась біля мене, бо зараз їй на зустріч вилетів страх, що заєдно здавалось шептав до уха: „А уважай, не заспи, бо спізниш поїзд“.

О п'ятій годині був я вже на ногах. Випивши склянку молока, вийшов з хати, прямуючи в сторону двірця. Дворець недалеко, видно його, як на долоні.

Перед двірцем дуже добре бачу тих самих людей, що ще вчора зладились їхати, та поїзд не був в силі всіх забрати. Цілу ніч пересиділи бідняги на своїх клуночках, не ївши і не пивши. Крім вчешних є тут і свіжі подорожні.

От, стрічаюся з грубим резервовим куратом — їде зголошуватись до війська. Журиться сердечний, що такий грубий. На кони їздити не уміє, а пішки в таку спеку, чи ж це можливо?

— То вам на здоровлячко вийде, отченьку, — відповідаю жартом...

Проти нас іде професор. Склонив голову та й щось бурмоче під носом.

— Гей, а що Ви там таке розправляєте самі з собою? — кличемо разом із куратом, що вже по трохи успокоївся. — Де їдете, професор?

— Де їду? До Львова. Наскладав, бачите, дещо на лиху годину.

— І лиха година прийшла, — підхоплюю, — значиться, не застала вас неприготованими.

— Та воно ніби й так, але тут друга журба наставляє голову.

— Яка ж?

— А така! Біда без грошей, біда й з грішми.

— Чому, професор?

— Без грошей тяжко жити, а з грішми страшно.

— Ет, та що ви там таке видумали, професор...

— Ні, ні, ні, дуже прошу, дуже прошу, то не жарти... Довідаються люде — нападуть, обідруть, замордують....

Вже збиралися ми з великим запасом аргументів успокоювати перестрашеного професора, та тут, як на те, загуркотів поїзд ізза камянецької гори, тож треба було заняти як найвідповідніше місце, щоби дістатись до воза.

Ще під час вчешньої блуканини по пероні, приглядаючись, як тиснулися люди до возів, запримітив я, що найлекше

можна дістатися до середини з противного боку, бо там нікого з подорожних не було і кондуктори зовсім не заглядали туди. Свій плян піддав я товаришам подорожі, а вони його з цілковитим признанням одобрили. І ми в цей спосіб в дуже короткім часі, без крику, просьб і грозьб зі сторони кондукторів, добилися до воза. Не було тут, розуміється, ніде вільного і вигідного місця, але все таки була надія, а може й певність, що доїдемо до Станиславова. Навіть були ми на стільки щасливі, що могли від часу до часу заглянути через вікно і з вдоволенням дивитись, як то другі мусять з'уживати багато труду й енергії, щоби дістатися там, де ми вже стояли...

Поїзд рушив, а багато ще з тих, що вчора в ночі вибирались їхати, лишилися на місци, присідаючи на своїх клунках...

(Дальше буде).



ЮЛІАН ЧАЙКІВСЬКИЙ.

Національно-політичний підклад Шевченкової поезії.

Національна струна вельми голосно звучить на поетичній кобзі Тараса. Лише тенденційність наших наддіпрянських українофілів 40—50-их років могла не доглядіти в Його поезії „донкихотскихъ мечтаній о мѣстной политической независимости“, як іронічно висказувався Костомарів про національно-політичний український ідеал, зовсім після нього зайвий для Українців, що мають плекати мову більше для „домашнього обихода“.¹⁾ Україна є серцем Шевченкової творчості.

Прогнання поета з рідної країни в глухі кіртіські степи видобуло з Його душі найніжнійші, розпучливі звуки безмежної туги за вітчиною. Вистане прочитати „Лічу в неволи“ або „Козачковському“, щоби пізнати майже хоробливу любов Шевченка до України.

¹⁾ Цитує у Драгоманова „Шевченко, українофіли й соціалізм“, стор. 3. (вид. 1906 р.).

Вона горіла і в серцях його попередників, в першій мірі Метлинського, Гребінки, але вони любили ту Україну, так сказати, етнографічно: звичаї, обичаї, поезію, мову, природу. Не відчували однак глибше її „вдвічного страждання“.

Страждання Українців як нації вдихнув в себе вповні що йно Шевченко.¹⁾ Він знайшов на нього справдішній лік, вказав ярко національно-політичний ідеал, конечний у життю кожної нації, коли вона має вийти із стадії розвою етнографічної маси: Тим ідеалом є своя хата, — самотійна держава, своя правда — своєрідний народови, можливо найповніший моральний розвій, сила — політична ціпкість і тугість, воля — політичний устрій можливо найвідповідніший для повного розвою всіх верстов.²⁾ Нація мусить знайти в собі силу побороти чужосторонне насилля. Вірить Шевченко, що при тому неминуча оружна кровава розправа.³⁾ Без здобуття волі немислиме нації піднятися із занепаду.⁴⁾

Тим, що цю свободу нашого народу покладали в гріб, Катерині II., Петрови I., ніколя не прощає розбурхана душа поета і грозить муками й на тому світі. Знущання й кривди, заповідювані рідньому народови доводять його до можливо найбільшого патосу й роздратування.⁵⁾ Байдужність до національних стремлінь пятнує гризською іронією,⁶⁾ навіть несвідомі, мимовільні вияви зичливости й прихильности до ворога і ката ріднього народу карає тяжкими терпіннями.⁷⁾ Людині винарвленій не признає поет ніякої моральної вартости,⁸⁾ а героєви й оборонцеви національної свободи й самотійности пророчить позну побіду в імя ідеалу правди і волі, що неначе в ньому втілена, захоплюється його відзагою й посвятою.⁹⁾ Не дивота, що вірячи у виборенне політичної свободи всіма народами деспотичної Росії і то — віщим прочуттям — дорогою революції,¹⁰⁾ коли ціла громада, по плястичному висказу поета, вийде „громадою обух сталиць“, мав шіру в політично-національне воскресення України і виявив її ярко в „Суботові“:

1) „Мені однакво“, Сон, „Горн мої врескї“.

2) Посланіє. 3) Заповіт. 4) Царі V.:

„Де не було святої волі,
Там не буде добра ніколи“...

5) Сон, Великий Льох.

6) Посланіє. 7) Великий льох. 8) Сон (великий). 9) Кавказ, Сон, Неофіт. 10) Я не злужаю — шівроку...“.

„Встане Україна!
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти!“

і в містичній формі у „Великому Льоху“.

Не потребую, здається, нікому пригадувати, що величезну роль в тому, що в Шевченковій душі національно-політичне питання відвигнулося на перше місце, відіграло славетне Кирило-Методієвське Товариство. Розуміння народного життя, суспільних відносин у народі, взаємин між народами — носить на собі Кирило-Методієвське пятно. Релігійно-етична основа програми братчиків стала основою і поглядів Шевченка, почавши-від 1843 р.

Також чи не найважнішою моральною прикметою горожанина вважає поет, ще в добі тзв. романтизму, лад і карність, безоглядне підчинення авторитетови, настановленому громадою в важних хвилинах її життя. Здається, що можу вивести цей погляд із козакофільської поеми „Іван Підкова“, відтак „Гамалія“. Вправді тут радше зображена карність і становий, громадянський лад — між козацтвом, як лицарською становою організацією, яке кожний признасть, що лад оден — веде з собою другий, некарний член організації не буде карним у національних справах. Впрочім пострікання самоволі польської шляхти в „Гайдамаках“ і вияснення причин занепаду Польщі здичілим, вибуялим індивідуалізмом — доказує наглядно, що Шевченко жадав тої моральної основи всякого національного життя і від кожного горожанина.

Основою справдішнього націоналізму треба, після Шевченкової поезії, вважати жив у любов свойого народу. Підчеркаю жив у, діяльну, свідому, бо голословну, таку, як 40-вих роках мала українська шляхта — це наров, а не прикмета. Живої не мав в часах Шевченка ніхто, голословну багато. В минувшині видить поет ту живу любов у Палія,¹⁾ Дорошенка,²⁾ Гонти.³⁾ Цей останній дає у поета примір найвищої жертви, правда, що зробленої у хвилі величезного душевного розворушення — вбійство власних синів, що могли вирости

¹⁾ Чернець. ²⁾ „Заступила чорна хмара...“

³⁾ Гайдамаки. Подібною жертвою захоплюється поет і пізніше в „Гоголю“.

на ворогів своєї нації. Тим діяльним націоналізмом в надто — всестороння праця над соціяльним, культурним і політичним піднесенням найнижших верств: умити їх і поцілувати вольними устами; — основне пізнання рідної мови і минувшини. Цю останню слід пізнати не лише в блискучих, лицарських, природних картинах, але всесторонно, холодно, критично,¹⁾ щоби з промахів минувшини пізнати позитивні способи заради лиху в сучасности, основне знання на вселюдській основі, але з перетворенням його відповідно до духа народу.

Тим часом поет на сучасній Україні бачить зовсім щось противне: розріз між станами, зматеріялізування висшої верстви, духову порожнечу і плиткість, грімкі фрази про патріотизм при рівночасній байдужности до національних недочетів і святощів минувшини, пустословний лібералізм у парі з назадняцтвом у практичному житті.²⁾ злочинний перехід на службу чужої народности з повною затратою національного достоїнства.

Україно! Україно!
Отсе Твої діти!³⁾

Таких Українців бачив той поет, що накликавав своїх друзів Кирило-Методієвців, щоби за Вкраїну душу положили⁴⁾ і сам був готов радо се вчинити,⁵⁾ що до хвилі свободи Вкраїни не хотів бачити Бога,⁶⁾ хотяй стояв на релігійному світогляді, кидав Богови розпучливо-гримзкий закид, що Йому любо її мучити.⁷⁾ Безмежний трагізм проглядав з патріотичної лірики поета.

Найяркішу ілюстрацію національного й громадянського занепаду дав Шевченко в поезії „Осії, глава XIV“, малюючи біблійними, гіперболічними красками тяжку кару, коли не наступить отяма.

Форма державного устрою України Шевченка мало займає. Одну лише форму ненавидить цілою душею, торощить її безнастанно страшною іронією й їдким сарказмом, розвиваючи суспільні і політичні рани цього ладу. Це царизм. Царів він найрадше віддав би до катів.⁸⁾ Найбільше реалістично карикатурує поет постать царя в „Сні“. В останній періоді

¹⁾ Посланіє. ²⁾ Посланіє, Сон, Іржавець. ³⁾ Сон. ⁴⁾ Моїм союзникам. ⁵⁾ „Горн мої високії“. ⁶⁾ Заповіт. ⁷⁾ Іржавець. ⁸⁾ Чернець.

свої творчості пише цілий ряд віршів, п. н. „Царі“, переносючи риси і прикмети російських царів на визначні біблійні й українські постаті володарів. Світочі історії Жидів та Українців — Давид, Володимир Великий — виходять у нього в відразливому виді передусім полово-здичілих людей, нагальних, брутальних. Ярка це односторонність, коли завважимо, що поет ні словом не згадує про їх політичну діяльність. Володарів взагалі ідентифікував він із російськими царями, не роздумавши гаразд, що форма монархізму можлива була в парі з найкращим можливо демократичним устроєм (прим. Англія).

Схилявся поет до республіки, ідеалізуючи устрій Запорозької Січі ізза повної рівності станів: без холопа і без пана.¹⁾ З „Царів“ знову видно, що не бажав би двох станів: священничого і бюрократії. Можлива була та рівність при нескладності і примітивності життя Запорозьців, як лицарського брацтва, що в мирних часах займалось риболовством, пасічництвом, мисливством, в меншій мірі рільництвом, в найменшій купецтвом. Немислима при незвичайно складному й ріжнородному життю культурної суспільності ХІХ віка і при великанському державному механізмі.

Дуже примітивно поясняє собі поет появу державної влади й устрою як ненадійну й насильну безправність, що явилась у світі на те, щоби загарбати добро громади, завести адміністративний і теократичний лад, оточити себе блеском і поневолити нарід,²⁾ коли між тим державний лад — це вислід предовгого історичного розвою, найріжнородніших економічних, культурних, суспільних та історичних чинників і неминуха конечність у розвою людськості.

Справді теніяльно зрозумів характер і духа Шевченкової творчості Драгоманів, назвавши його біблейцем. Саме ті погляди зрозумілі виключно, коли узгляднимо їх біблійну і первісну евангельську простоту. Найскладніші питання людського життя у Шевченка розв'язуються основним етично-релігійним кличем: „Будьте люде“, бо й „старчата і внучата Адамові діти“,³⁾ а в їх серцю повинна царювати любов, чутли-

¹⁾ Чернець. ²⁾ Царі.

³⁾ Посланіє.

⁴⁾ „Що-б не сонним снились
Всі неправди“.

вість і вразливість на неправді¹⁾, можливі під умовою моральної чистоти.²⁾

Однак при тих етичних прикметах не потреба конче вертати до первісності пастушого життя, котре ідеалізує Шевченко як найщасливіший стан. Погляд Шевченка сходиться у тому згляді зі словним кличем Русса до природи і Толстовським жаданням від людини одним - одного: *любови*²⁾ з повною заперекою вартости і потреби вищої культури й ідеалізацією примітивного суспільно-політичного життя російського мужика. Тільки зовсім відмінні причини захоплення мнимою і наукою зовсім не potwierдженою правотою і щасливістю прадавних форм життя некультурної людини. У Русса впливають вони з реакції проти переніження, витвореного матеріальною культурою, якому підпав і цей славний Француз, і з малого знання антропології, що майже не існувала в другій половині XVIII. в.³⁾ У Толстоя ця сама причина його світогляду крім двох інших: одностороннього розуміння св. Письма і перецінювання російського мужицтва. Проявляється тут знане „боготворення“ мужика російськими народниками і словянофілами 60-тих років, тільки в іншій формі.

Шевченкова односторонність може найбільше оправдана. Він селянин з крові й кости і хотяй добув широку інтелігенцію, про те остав селянином. Байдууість, а то й нехить до вищих форм державного життя в нього в таки дещо впливом славетнього українського „індивідуалізму“, так всесторонно освітленого Костомаровим у його „Двох русских народностях“, і, нарешті, вислідом могучого впливу св. Письма на його душу. Одиноким авторітетом, що, на думку Шевченка, заслугує на безумовне признання і повинування, є Бог святий і правда на землі а не теократична влада, або держава.⁴⁾

1) „І не має злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому...“ (Посланіє).

2) Порівнай Шевченкове: „Добро найкращеє на світі,
То — братолюбів!“ (Неофіти).

3) Широку популярність узискали погляди Русса через Шатобріана голосні новелі: Аталя, Рене.

4) „Несфіти“. Треба однак признати, що й авторітет Бога не був у Шевченка незрушимим. Він часто сумнівається в Божу справедливість, доведений до розпуки огненними картинами людських і політичних кривд. (Відьма, Сон („Гори мої високії“...))

Так думав Шевченко по 1847 р. до кінця Свого життя. Такі зовсім зрозумілі наслідки мали на Його світогляд темні боки російського царизму. Це доконче треба мати на увазі, коли хочемо поета як слід зрозуміти і вияснити собі Його ворожий настрій супроти людського авторитету і державної влади. Хто хотів-би на цій основі узагальнити ці погляди як рішучий протест проти влади й авторитету в загалі, робив би — на мою думку — поетови кривду. Гниль царизму давала Йому повне моральне право не признавати такої церковної і державної зверхности, Йому, що оснував національне життя на трівких етичних основах: любови, справедливости, правди, отвертости і щирости у висказуванні своїх пересвідчень. Цей мужик не злякався такого могутого деспота, як Никола I,¹⁾ котрому корилась ціла Европа.

Який же ж високий і піднеслий націоналізм Шевченка в порівнанню російським 50—60-тих років таких високоосвічених і чесних людей, якими були браття Аксакови, або хоч-би Катков в ранній добі своєї діяльности!

Російський націоналізм був офіційний.²⁾ Він осноровувався на безоглядній релігійній почесі для царської самовлади, як двигача російської історії, й особи царя, як виявника і керманича народнього духа. Таке розуміння російського націоналізму розвинули в цілу систему в 60-тих роках з одного боку Катков, цей російський Бісмарк, батько нинішних російських націоналістичних теорій, з другого боку голосний Іван Аксаков. Катков поборов російські ліберальні стремління, знівечив вплив таких великанів, як Герцен, в кров російського народу перелляв думку, що користь і добро держави — це найвищий постулат, а цар — Божий вибранець, одиноко управнений до влади. Розторощування всякої чужої національної окремішности, душення найневиннішої свобідної думки стало для нього законом російської державности.

¹⁾ В своїй оцінці Николи I. Шевченко таки не замітив, що цей деспот все-ж мав на меті спокій і внутрішнє добро. Поручив це діло бюрократії, вимагаючи від неї совісти, роботящости і чистоти рук, звјсно, *ria desideria* для таких „взорів“, як російська бюрократія. (Погляд А. Пипіна, висказаний в „Характеристика літер. поглядів 50-тих років“.)

²⁾ Цю коротку характеристику осноровую на I. і II. розділі студії проф. М. Здзеховського: *U epokі messyanizmu. Nowe szkice z psychologii narodów słowiańskich*, Lwów, 1912.

Практична ідея Каткова злучилася з містичною вірою словянофілів у виїмкове Боже післанництво російського народу¹⁾ і з того звінчання вийшло страшенне російське словянофільство. Первісні творці цього світогляду: Кірєєвські (браття), К. Аксаков, Хомяков, були благородні, згідно з основами християнської віри толерантні для відрубних поглядів і національних різниць, мріяли про свобідний розвій словянських народів під опікою Росії, значно чистійше, чим Пушкін, що бажав асиміляції Словян в „русскомъ морѣ“.

Ів. Аксаков пішов далше на дорозі заборчости і войовничости, тільки прибрав свої ідеї, впрочім у найліпшій вірі, в шати месіянїзму, так популярного в І. пол. ХІХ. ст. Російський нарід, вибраний Богом, має сповнити важну місію: обновити зігнилий захід, защипити в ньому правдиву первісну християнську: віру і православє, взірцеву форму суспільного биту: общину і взірцеву форму державного ладу: самодержавство, то є виразом любовної звязи царя з народом.

До тих великих „ідеалів“ треба навернути як не людство, що принайменше Словян, як не лагідними, то суворими способами, коли б не хотіли пізнати свого „іщастя і призначення“.

Такий був націоналізм і словянофільство російських поетів, публіцистів і керманичів політичного життя, нарешті суспільности, що приняла їх за свої в подавлючій більшости.²⁾

Він уже реагує на нього в „Кавказі“:

„Ми християне...
Усе добро, сам Бог у нас...“

Це саркастичний насміх над зарозумілістю русо-славянофілів на свою релігійну „святість“ і проголошуванням православя „єдино-спасаємою“ релігією світа.

Націоналізм і словянофільство Шевченка — етичні й правдиво гуманні. Вони виростили з прездорового, пахучого дерева Кирило-Методієвського братства.

¹⁾ Віра польських месіянїстів у післаництво Польщі (Красінські, Міцкевич) анальоґічна. Джерелом цього містицизму є філософія Гегля.

²⁾ І наші поети Харківського кружка ще вчаснійше, бо в 30-тих роках, подібними були вже не російськими, але українськими патріотами. Цареславє розгостилося в поезії Гулака-Артемівського, Квітки, Метлинського, Гребінки, Корсуна.

Націоналізм Шевченка починається і кінчиться своєю національністю. Він не хоче нікого вчити, нікому не накидає своїх „святощів“: релігійних, суспільних, політичних, не має заборчих, експанзивних замірів, прикритих плащем містицизму, не замикається китайським муром від інших народів, ніякої нації не вважає гнилою.

Задачею Шевченкового націоналізму є: дорожити своїм рідним, але не засклеплюватися в національному самообожанню; холодним, критичним умом і основною наукою пізнати національні хиби, що їх не видить у своєму народі воюючий російський і польський націоналізм; витворити свою національну культуру на загально людській основі без сліпого малпування чужини. Своя держава, своя культура, свій філософічно-моральний світогляд на християнській підвалині, але ні кроку далше на поневолення чужих народів, з мільонами штиків на небосяглі шпилі Кавказу.

Так само чисте й прозоре Шевченкове слов'янське фільтство. Правда — він таки протиставить, але не одну слов'янську націю всім європейським, як зразок досконалости, лиш цілу породу другій породі: слов'янський світ германському. Цей останній поневолив деякі слов'янські народи: Чехів і Поляків, сповняючи не конче симпатичну роль русифікації в царській імперії. Тому то зовсім зрозумілий і оправданий був посередній поклик Шевченка до всіх Слов'ян, щоби гуртувалися, виплекали загально-слов'янський ідеал і стреміли до його здійснення: Який це ідеал — поет виразно не говорить: „І потечуть в одно море слов'янської ріки“. Ці слова нагадують дуже слова поетичного речника російського народу: „Славянски ли ручьи солются въ русскомъ морѣ?“

Велика різниця між слов'янолюбним ідеалом російського і українського віщуна. Пушкін мріє про ярко політичний ідеал у кріпко російському дусі: проковтнення слов'янських народностей у морі руської державности. Незнаний слід давньої свободоловности автора „Деревні“ примітний хіба в тому, що цей справді „руській“ ідеал висказаний у формі запиту-непевности як *ritum desiderium*.

Шевченко певний, що слов'янські ріки потечуть в одно море, Кирило-Методієць бачив самотійні ріки-народи, що витворять один спільний ідеал, котрий їх має скріпити в тяжкій боротьбі з германським світом, котрому критичний й безсто-

ронній ум Шевченка не відмовляв прикмет і культурного значіння. Поет цинив високо німецьку науку, філософію, практичний змісл, тільки висмівав німецьку „вузловатість“, надто велику абстракційність філософії Фіхтоґо і запутаність німецького наукового стилю.¹⁾

Зі слів поета в „Гайдамаках“ звісне, що Шевченко бажав морального збратання всіх Словян, їх етичного удосконалення: „добрі брати і сини сонця правди“. Ні словечком не натякає він на вищість одної словянської нації над другою. Рай між ними, обновлений іменем Христовим²⁾ — це його мрія. До ніякої словянської нації не почуває нехіті або ненависти, навіть Полякам, яким не може простити їхніх кривд, передусім соціальних, хоче подати руку до згоди.³⁾ Релігійна конфесія Словян Йому байдужа, чисте апостольське християнство має єднати словянські народи.

Всесторонній розвій української нації, словянської породи, а дальше й усього людства, справедливий суспільний і політичний устрій дасть, після Шевченка, апостол правди і науки⁴⁾ — мораль і знання. Не діждав його великий наш Апостол — діждуться його, маймо надію, наші найблизші потомки.



ВОЛОДИМИР БРИПІДЕР.

Початки життя і смерть.

Від часу, як великий шведський природник, Карло Лінней, у своїм творі *Philosophia botanica* (1751 р.) з'ясував різниці між трома царствами природи в словах: „Мінерали ростуть, рослини ростуть і живуть, звірята ростуть, живуть і чують“, проминуло багато літ муравельної праці і невсипущих науко-

¹⁾ Посланиє.

²⁾ Ляхам.

³⁾ Там же.

⁴⁾ І день іде — і ніч іде.

вих дослідів. Нині знаємо, що ніяких естивних різниць між світом рослин і звірят нема; оба вони вийшли із спільного пня, обом їм в основі лежить клітина, сей спільний підклад усього, що живе.

Але через довгі часи здавалося, що пропасти між мінеральним — неорганізованим світом і світом організмів наука ніколи не перебуде. Однак людський дух неперебутих пропастей не знає, а думка, будьто би світ живих творів без усякої звязи зі світом мінералів вискочив мов Алена з голови Зевеса, була йому завсіди противна. Тож відомо, що вже перні грецькі філософи старалися сю лучність між живим світом і мертвим наязати. Для приміру, тільки наведу гильодзоіста Анаксимандра, після котрого під впливом тепла сонішних лучів потворилися в вохкім мулі міхурчики, як перші найпростійші живі ества, з яких згодом розвинулися инші, досконаліші. Цікаво, що в 500 літ пізнійше римський поет-філософ, Люкрецій (98—55), у своїм творі „De rerum natura“, що дивує нас майже модерною, еволюційною думкою, висказує анальогічні погляди, після яких життя повстало з неорганічного субстрату: первісної слизно-глеєвої маси, що почала киснути в наслідок дощів. Думки сі, яким зрештою бракувало реальної основи, дивують нас нині своєю пророчною інтуїцією, а була хвиля, що пророцтво здавалось, ось-ось мало сповнитися. Маю на думці відкриття англійського зоолога Гекслі (Huxley), який з початком другої половини минулого століття відкрив на дні океанів у великих глибинах особливі слизні маси, про які думав, що се саме ся первісна слизь, що дорогою саморозроду повстав на дні моря і дає початок живим творам. Гекслі назвав її навіть *Bathybius Haesckelii* на честь звісного німецького природника Гекля. На жаль показалося відтак, що *Bathybius* є осадом гіпсу в морській воді.

Гекслі поповнив подвійну похибку, по перше в сім, що уважав *Bathybius*-а за живий плязматичний твір, по друге в сім, що приймав повстання його дорогою саморозроду, се б то повставання тепер, в сучасно на землі пануючих умовах, із неорганізованої матерії. Сей погляд, звісний в науці під назвою теорії саморозроду, належить вже сьогодні завдяки рішаючим експериментам Пастера (Pasteur) (1864) до історії. Але колись теорія саморозроду була поглядом загально прийнятим в науці, а й нині ще широкі верстви нашої суспільно-

сти, на жаль мало природничо виобразовані, поклоняються їй. Як же часто почути можна у нас слова, даючі висказ щирому пересвідченню, мов би хробацтво і деякі галапаси чоловіка повставали з бруду, отже з неорганізованої матерії! Старинний світ приймав теорію саморозроду без застережень. І так Арістотель, в котрого творах: „Про повстання звірят“ стрічаємо стільки бистрих обсервацій, був приклонником повстання многих звірят, особливо безхребових (після його поділу „безкровних“), саморозродно. Не тільки отже всякі внутрішні і внішні галапаси, але навіть так високо уорганізовані ества як комахи, мякуни і хроби, можуть повставати після нього самородно. Середні віки, для яких великий Стагірит був найбільшим авторітетом, принимали очевидно теорію саморозроду в цілій основі, тим більше, що церква, опершися на творах св. Августина, боронила сеї ідеї. Св. Августин розумував іменно в сей спосіб: як би Бог сотворив на початку світа всі взагалі рослини і звірята, то мусів би сотворити також і всі рости́нні і звіринні галапаси чоловіка, значитьса обдарувати ними перших людей в раю, що очевидно не годилося би із станом совершености і щасливости, в якім перші люди, по словам св. письма, мали з початку знаходитися. Бог сотворив отже сі рослини і звірята тільки „in potentia“ і сі як раз ества повставати можуть самородно. Тому то церков виступила ворожо проти науки Редія (1626—1687), в якій старався він виказати, що внішні галапаси, пр. хроби на мясі, повстають не самородно, отже з мяса, а з яєчок, знесених самочками. Однак і Реді приймав автогенезу (саморозрід) для внутрішних галапасів, які його досвідам були недоступні. І треба було доперва цілого ряду учених, як Зібольда, Р. Левкарта і ин., котрі остаточно опрокинули згадану теорію відносно до доступних для ока галапасів, так внішних, як і внутрішних. Але на сім спору не рішено. Удосконалений Leeuwenhoek-ом мікроскоп відкрив недоступний до тепер очам чоловіка світ дрібних творів, як первісників, а потім удосконалений ліпше, ще дрібніших бактерій. Про сі то ества тверджено, мов би вони повставали саморозродно. Спір, який тепер розгорів, а в якому брало участь багато найславніших природодослідників, рішив щойно згаданий вже висше французський учений, оден із творців нинішньої бактеріології, Pasteur, на засіданню Академії, в червні 1864 р., опрокидаючи теорію автогенези

в користь погляду „*omnis cellula e cellula*“ (кожда клітина походить із клітини).

Але чи Pasteur, доказавши, що нині, в сій добі, розвою, в якій саме наша земля знаходиться, автогенеза не має місця, остаточно рішив спір на завсіди й опрокинув тим самим автогенетичне повстання життя на землі? Нам здається, що ні. Оцінюючи критично і безсторонно здобутки дослідів Pasteura, можемо сказати що найбільше, що усунув він з науки погляд, наче би нинішні живі форми повставали дорогою саморозроду з неорганізованої субстанції, але питання, чи не повстали вони, а радше їх предки, бути може ще простійші і примітивніші, чим найпростійші нинішні вства, сею дорогою, се б то саморозродно колись, в минувшині, в умовах цілком інших, як сьогодні, він тим самим не рішив і рішити не міг. Питання, як повстало життя на землі, з відки воно взялося, стоїть далше перед нами і домагається розв'язки.

Деякі учені уважали інші планети за жерело, з котрого життя дісталось на нашу землю, а то через посередництво метеорів. Як звісно сі менші, або більші брили заліза, котрі давнійша теорія уважала за останки ядер розбитих на кусники небесних тіл, спадаючи на землю, розгріваються до температури жару, який все живе без сумніву мусів би спалити. Розв'язка отже нашого питання на сій дорозі немислима тим більше, що новійші дослідники, як Аргеній, вважають метеори за стоп космічного пилу, який то стоп тільки в висшій температурі міг би довершитися. Сю теорію планетної інфекції старанося на иншій дорозі учинити більше правдоподібною, а то особливо по відкриттю лучистого тиснення Мексвелем. Як звісно можуть рослини і звірята в деяких фазах свого життя витворювати мікроскопно дрібні, легесенькі розродні, або спори, які сильно оболонені цілими роками заховують утаєну здібність життя. Знаходяться всюди, на суші, в воді і в повітрі. В посліднім знайдено їх на найвисших горах, а навіть у висотах, до яких взношенося бальонами. Можемо прийняти, що дістаються вони до границі атмосфери, де пірвані лучистим тисненням, перелітають порожні простори і входять відтак в обсяг атмосфери иншої планети, на котру опадають під впливом її сили притягання, а осягнувши відповідну до розвою почву, дають початок життю. Питання, чи шалене зимно міжпланетних просторів можуть вони видер-

жати, розв'язують нові досліді, пр. von Macfadyen'a, потаку-ючо. Він пересвідчився саме, що спори *Bacillus Anthracis* ви-держують цілими тижнями температуру течного повітря: — 190° С., а через $\frac{1}{2}$ року і довше не тратять життя при — 200° С. Навіть температуру течного водня, се б то — 252° С, зносять без утрати життєвої здібности через кільканайцять годин. Отже зимно не то, що не вбиває сих животин, але їх консервує ще — кажуть приклонники планетної інфекції — подібно, як консервується заморожене мясо.

Але чи теорія планетної інфекції, хотяй би навіть в по-слідній, формі, можливій до прийяття, розв'язує наш про-блем? Чи не пересуває вдна його радше з нашої планети на інші, на котрих повстання життя остає так само дальше для нас незрозуміле?! Щоб і тут його не дошукуватися, омина-ють деякі цілу трудність в сей спосіб, що кажуть: життя в вічне, так само як матерія, пр. Schwalbe і сам Аргеній.

Але коли не схочемо пересувати проблеми на иншу пла-нету, а рішимося дошукувати початків життя на нашій землі, то і з такою розв'язкою питання не згодимося. Понймаючи життя як певну суму об'явів, звязану з з'організованою ма-терією-плязмою, (а так розуміють його автори повисших тео-рій), не можемо признати його вічним. З геологічно астро-номічних дослідів виходить, що наша земля відірвалася колись від сонця, як огниста розжарена газова куля, а на такій почві плязма удержатися не могла. Жива плязма в далеко меншій мірі зносить високі температури, чим низькі. Температура горячих жерел (60° — 70° С), в котрих живуть деякі гліки, а навіть слимаки, є здається найвисшою границею, поза котрою жива плязма безповоротно стинається. А хотяй навіть деякі розродні бактерій зносять і висшу температуру, то в вона проти сеї, в якій колись знаходилася розжарена земна куля, зникаючо малою. Значиться життя так поняте, як висше, не може бути вічне, але мусіло колись зачатися, себ то пов-стати тоді, коли земля значно остигла та запанували на ній умови, в яких жива плязма могла удержуватися.

Мені здається, що сучасному природникови, якому від часу епохальних праць Карла Дарвіна в кров і кости вросла еволюційна ідея, котрий навчився усі живі форми уважати за велику сімю, якої члени споріднені із собою одні близше, другі дальше, не остає ніщо иншого, як обняти сею ідеєю

і неурганізований мінеральний світ, словом прийняти для початків життя автогенезу-саморозрід, се б то дорогу повстання, яку по дослідах Пастера мусить для нинішних форм відкинути.

Пастер виказав, що автогенеза не заходить в нинішних услівях, але сі не були на землі все однакові, як і не остануть такими, як суть нині. В природі, як справедливо сказав Геракліт: „все пливе“. Впрочім і Пастер не опрокинув закиду, що через стерилізацію води в його досвідах, отже через її переварення, не тільки вбито живі єства, які в ній жили і їх розродні, але також сама вода, як життєве „milieu“ втратила здібність до автогенетичного витворення життя. Ми ж бачимо кожної весни, як маси живої плязми творяться з неорганічних сполук, які зелена рослина побирає будьто з воздуха, будьто з землі. Правда, що ся творба живої плязми відбувається в робітні живої клітини, не менше проте доконує вона сього з неорганічних субстанцій.

Але приймаючи автогенезу для початків життя на землі, ми не можемо обмежитися лише на прийняттю сього погляду і на теоретичнім розумованню, хотяй би воно як додавало нашому поглядови ціх імовірности. Ми мусимо його оперти на досвіді, на експерименті.

В першій мірі належить тут зараз звернути увагу на одно домагання, яке звичайно ставиться приклонникам нашого погляду, а саме домагання експериментальної переміни неживої матерії в живу. Без сумніву, що експеримент того рода був би найкрасшим доказом саморозродного повстання життя на землі, але не є він конечний, аби споріднення організованого світа прийняти і еволюційну ідею на сей послідний розтягнути. Прецінь нема сьогодні зоольога, який перечив би спорідненню гадів і птахів і не уважав послідних за висший ступінь в еволюційнім розвою, хотяй ні оден з них не жадав на доказання сього споріднення неможливої зрештою експериментальної переміни гада в птицю. Найкрасшим доказом сього споріднення (поминаючи інші) є відкриття Геберляйна, який в 1861 р. знайшов в літографічнім лупаку горішної юри в Соленгофен в Баварії дивоглядну копальну форму: праптаха-*Archaeopteryx lithographica*. Сотворіння се, величини голуба, лучило в собі ціхи птиці і гада; було опірене, мало крила і птичу будову черепа, але з другої сторони посідало довгий хвіст і численні, гострі зуби в клюві. Таких переходових форм

між організмами а анорганізмами не достарчає нам — нажаль — палеонтологія, бо через метаморфізм найстарших геологічних верстов усякі сліди життя затратилися. Одначе цілком несподівано дала нам инша наука, по котрій сього найменше надіянося, а саме кристалографія, бажані переходові форми між організмами а анорганізмами. Маю на думці „течні кристали“ О. Леманна. На жаль праця його: „Die neue Welt der flüssigen Kristalle“, котру мав я в руках в році її видання (1911), не в мені нині доступна так, що мушу обмежитися тут на поданню важнійших подробиць з другої руки. Проф. Павло Камерер каже в своїй „Allgemeine Biologie“ (1915): „Вони подабають на погинаючіся хроби, совгаючі вужики, повзаючі амеби, бактерії і кремністки, колюючі наливочки і вперед посуваючіся через веслюючі удари свого хвостика заплідники“ (стр. 28). Образ сей вводить в ошибку навіть вправного в мікроскопуванні зоолога, який думає, що має перед собою мікроскоповий світ первісників. „Як що отже старе бажання витворення штучно з неорганізованої субстанції організовану ще все незаспокоєне, — каже Камерер, — то однак прецінь инше жадання, яке сповнене мусіло бути, наколи хочемо і на будуче серіозно про автогенетичне повстання життя дискутувати, здійснено як не мож красше, а саме жадання повстання переходових форм поміж царством мінералів і організмів“ (стр. 29).

Бажаючи умотивувати ще докладнійше наш погляд в справі повстання життя на землі, ми не обмежимося на сконстантуванні переходових форм, але ввійдемо глибше в аналізу нашого проблему, зберігаючи завсіди при тім природничу методу, а саме не лишаючи ніде теоретичних міркувань без експериментальної основи. Се ж прецінь природнича, не філософічна розвідка. По довшім обдуманню справи являється нам слідуоча дорога найвідповіднійшою.

Як що перші організми повстали із неорганізованої матерії, то певно мусіли вони бути дуже примітивні, без сумніву більше прості і менше скомпліковані, чим найпростійші з нинішних. Сягнім отже до сих нинішних найпримітивнійших організмів і роздивім: 1) з яким матеріальним субстратом звязане їх життя, се б те які в хемічно-фізичні свійства сього субстрату, 2) які в структуральні свійства, або морфологічні, вкінці 3) які замічаємо прояви на сім субстраті, завдяки ко-

трим признаємо йому атрибути життя. Розсліджуючи се, ми рівночасно звертатися будемо до мінерального світа, де оперті о послідні здобутки біології розглянемо, 1) чи знаходяться в світі мінералів подібний субстрат, або чи можемо — в разі його браку — штучно такий субстрат із такими самими, або хоча́й подібними фізико-хімічними і морфологічними свійствами витворити, 2) чи стрічаємо в світі анорганізмів подібні життєві об'яви, або чи є ми в силі їх штучно в нім викликати. Із сеї паралельної аналізи можемо одержати або негативний, або позитивний вислід. В першій випадку наш погляд буде сильно захитаний, в другім тим сильніше зміцнений, чим докладніше дасться паралеля перевести, чим менше різниць, а більше стичних точок дасться між обома світами констатувати.

Життя в сій формі, в якій воно сьогодні виступає, є звязане завсіди з клітиною. Відкрита Шляйденом у рослин, а Шванном у звірят майже в однім часі (1838—1839), стала вона нині осію цілої біології і предметом окремої її галузи: цитології. Найбільше скомплікований організм є тільки збором клітин, його найбільше зложені чинності й об'яви сумаричним вислідом чинностей послідних. Існують цілі групи животин, яких ціле тіло є тільки одною клітиною. Суть то найменше зложені організми. З тих без сумніву найпростійшими є бактерії. Першим, що кидається в очи при досліді клітини під мікроскопом, се її на-пів ціпкий, на-пів течний зміст, податний, плястичний і з того згляду названий плязмою, або протоплязмою. В воді плязма не розпускається, переломлює від неї світло сильніше і має більший питомий тягар. Маючи таку фізичну консистенцію, плязма, о скільки не творить на поверхні грубшої оболони, або скорунки, приймає в воді вид кулі, подібно як капля води, з котрою в сім випадку відповідає тим самим законам поверхневої напруги. З приводу сих фізичних прикмет поважні фізіологі, як пр. Фервори, зачисляють плязму до так званих у фізиці емульзій, се б то уважають її за мішанину течних субстанцій, які взаємно себе не розпускають. Фервори навіть йде так далеко, що порівнюючи під фізичним оглядом плязму з течними мішанинами, знаходить: „що різниться вона під оглядом будови від неживих течних мішанин не більше, чим сі між собою, справді навіть не так дуже, як сі від кристала“.

Хемічно представляє плязма білкові сполуки, з котрих перше місце, як найголовнішим, належиться протеїновим субстанціям. Найважнішим для нас з технічних дослідів є факт, що аналіза хемічна не викрила в плязмі ні одного первня, якого не було би в мінеральнім світі. Особливо вуголь, кисень, водень, азот і сірка входять у її склад. Від часів Велера (Wöhler), який в 1828 р. одержав в дорозі хемічної синтези мочевины і показав в перше цілому світу, що тіла, про які думано, що їх тільки живий може витворити організм, дадуться випродукувати штучно, очікується від хемії сотворення живої плязми. В самій річч від часу Велера зроблено дуже багато; нині синтетично одержуємо много углеводнів, товщів, а також простіші білкові сполуки. Однак хемічного взору не то живої, але і мертвої плязми до тепер не знаємо. Молекула протеїнових субстанцій плязми дуже скомплікована і то певне, що визначається великою скількістю атомів кожного з первнів, які в склад сеї молекули входять. Цілу трудність хемічного розсліду спрецизував знаменито О. Гертвіг, найвизначніший сучасний біолог, в однім реченню: „Трудність в самій річч зостає ще через се побільшена, що кождий найменший хемічний забіг спроваджує смерть клітини і прямо нищить се, що становить в ній суть життєвого процесу“ (Allg. Biologie 1909. стр. 16). Але як би й удалося хемікам сотворити плязму, то після всякої імовірности не буде вона живою, так як не є живими сі білка, які досі одержано, а то по сій причині, що життя не є звязане з самою плязмою, але з клітиною, се б то організмом, який крім фізично-хемічних свійств має високо скомпліковану організацію. Для вияснення сеї організації і звязаних з нею об'явів, — до аналізу котрих невдовзі прийдемо, — мусіли біологи прийняти існування висшої елментарної одиниці, чим хемічна молекула, а саме одиниці, котра є збором більшої скількості послідних, якій ріжні надавано назви, а яку загально назвати можемо біомолекулою, бо з нею звязане життя. Коли праця хеміка кінчиться на хемічній мелкулі, то слушно замічає Гертвіг, що життя зачинається там, де кінчиться праця хеміка. Для сотворення отже живої плязми мусять хемік і біолог подати собі руки, бо там, де кінчиться діяльність одного, зачинається праця другого. Все ж не менше не повинні ми — підчеркаю ще раз — забувати про се, що найстаранніші досліди не викрили в пляз-

мі інших первнів, як сі, що їх і в мертвій стрічаємо природі. Фізико-хемічні досліди повчили нас вже нині, що много чинностей клітини, до вяснення котрих давнійші дослідники приймають таємні життєві і духові сили (віталісти), відбувається на основі звисних фізико-хемічних законів.

Перейдім до квестії організації клітини, яка входить уже в обсяг біології. В першій мірі мусить нас тут заняти структура самої плязми. В справі сій існує кілька ріжних теорій, з котрих найбільше інтересу представляє для нас теорія піпкової будови плязми, котрої автором є Бічлі (Bütschli). Після нього можна порівняти будову плязми з плястром пчільного меду. Подібно, як у посліднім, існують в плязмі численні ямки, виповнені плином, а відділені від себе перегородками з плязми, які на оптичнім прорізі сходяться завжди по 3 в одній точці. По запевненням пр. Каммерера мали ультрамікроскопи ствердити таку будову у численних первісників, отже найнижших звірят, що є для нас моментом дуже важним. Для мене наведена теорія ще й того згляду від інших імовірнійша, що мої власні обсервації над клітинами слизових желез у нагозявних за нею промовляють. (Über d. mikr. Bau d. Speicheldrüsen b. d. Nudibrauchiata 1914). Але найцікавійше для нас се, що штучні піпки, які Бічлі спорядив, оказали під мікроскопом зовсім згідний з теорією образ. Мішав він іменно густу оливу з азотаном потасу (K_2CO_3), або з кухонною сіллю й одержував ніжні мікроскопні піпки, яких очка о промірі = 1μ (0.001 mm) відділені були перегородками з оливи, з котрих що три сходилися після законів фізики в 1. точці. Кидав се будь що будь недвозначне світло на структуру плязми.

По плязмі найважнішим твором в клітині, се безперечно ядро. Тіло округлого або овального виду, відокремлене від плязми оболонкою, є виповнене ядерним соком, в котрім понурена сіточка, зложена з 2-ох субстанцій, з лініни, або ахроматини, яка не краситься і з тзв. хроматини, яка жадно лучиться з основними красками і є одною з найважніших складників клітини. Сьогодні знаємо, що ядро представляє тіло хемічно ріжне від протоплязми, особливо входить білкова субстанція: нуклеопротеїд, яка характеризується значним процентом фосфорового квасу. Але не у всіх клітинах виступає ядро в сій формі. Як раз найнижші організми, як бактерії і синятини, уважано за позбавлені ядра. Що йно з удос-

коналенням оптичних інструментів, а головню метод крашення, відкрито і в цих організмах розпорошені, хроматинові зерна, які суцільного ще ядра не творять.

Прочі складники клітини, як підкладу життя, які будьто вже давнійше були звісні, як ядерце, середне тільце і т. д., будьто доперва нині описані зістали, як хромідія, апарат Golgi-Kopscha і т. д., поминаємо, бо у найнизших організмів не виступають.

Не без значіння для нашого погляду буде навести тут проби з'усиль витворення живих клітин, а радше імітацій останніх, що згадаю тільки — за Каммерером — радіоби Бутлер-Бурке'а, одержані діланням радіом на стерилізовану желати-ну, геліоби Рамзая, еоби і вакуоліди Дібоаса, як також барові (Ва) індивідуа Кукука. Саме маю перед собою ілюстрацію послідних, які Кукук культивував в морській воді. Наслідують вони до злудження клітини з ядром, розмножуються через поділ і лучаться разом у кольонії (All. Biol. стр. 28). Дуже цікаві також твори, що їх одержували Leduc, Quincke, Benedikt і Stadelman через осмотичне тиснення, про які також на сім місці за Каммерером згадаю. Я сказав вже висше, що клітина, о скільки не є оболонена і знаходиться окружена із всіх сторін водою, приймає вид кулі, подібно як капля води під впливом тих самих законів. Є се доказом, що т. зв. мертві тіла не є всі аморфні, се б то без питомого собі виду (що звичайно підноситься між іншими як ріжницю між живим і мертвим світом, але в деяких умовах приймають специфічну собі форму. Найкрасшим сего приміром є кристали. На сім однак місці хочу навести випадки, в котрих мертві тіла в деяких умовах приймають вид живих. „Коли — пише Каммерер, наводячи досліди Leduc'а — покриємо дно кристалізаційної мисочки чистим піском, розсиплемо відтак ріжної величини кристали квасного хромію потасу, сіркану заліза і міді і наповнимо відтак мисочку, котра стоїть у спокійнім місці, скляною водою (Wasserglas), то розвинеться мнима рістня ріжних синих, зелених і бурих деревець. Особливо цікавить нас, що ці осмотичні твори, наколи повстають в солодкій воді, наслідують виступаючі дійсно в солодких водах форми, як нитчасті гліни, плісниці, мохи, жуберниці (скальки) і т. д., але коли виростають у морській воді, подабають на жиючі в морю форми, як руркохроби, слухані, устриці, лобані, цві-

тані, літотамнії і т. д. І то не тільки в зовнішніх видах, але також у внутрішній, клітинній структурі в виміні матерії та зрості висказують ці осмотичні твори много згідности з правдиво живими вствами“ (All. Biol. 1915. стр. 26—27). В подібний спосіб можна наслідувати скарупки морських дірчаток. Румблер пр. ставляє в сій цілі слідуєчий припис: „Коли в плоскій мисочці обіллємо каплі ртуті водою і додамо відтак стільки кристального хромового квасу, скільки потреба до одержання 5% розчину, то каплі ці покриються твердою, кристальною окривою, під натиском котрої тратять свій первісний вид і наслідують усі вственні форми дірчаток, котрих скарупки віддає ствердніюча окрива з найбільшою вірністю“ (All. Biol. стор. 47). Об сім зрештою, як мінеральний світ може наслідувати види навіть висших ростин, свідчать ледяні цвіти, які мороз випикує у нас зимою на шибих вікон.

Значіння наведених примірів ясне. Як що тіла тзв. мертві, котрими кермують тільки фізико-хемічні закони, можуть в деяких умовах віддавати з найбільшою вірністю форми не тільки внішні, але і внутрішні, структуральні живих вств, так тоді нема причини для вяснення сих форм принимати окремі, питомі тільки живим вствам „життєві сили“, але належить шукати сього вяснення на основі тих самих законів. А чейже спільність законів у сім випадку свідчить прс споріднення обох царств.

Переходячи до третої точки нашої паралелі, а іменно до життєвих обявів, зазначую, що се може найважнійша точка, бо по послідних як раз пізнаємо живий організм, у них добачаємо звичайно рішаючі ріжниці між живим і мертвим.

Коли обсервуємо живу клітину під мікроскопом, то легко ствердимо, що на побуди ріжного рода, як світляні, тепляні, механічні, електричні і т. д., відповідає вона рухом або цілого тіла, або тільки його частей. Коли н. пр. світло нагло паде на одноклітинний організм повзака — Амобеа, тоді корчить він свої плязматичні суніжки, а згодом цілий усуваєтьс з поля його впливів. Той сам організм, ніжною голкою вколений, або сильнійше потрясений, рівнож корчить свої суніжки, а навіть принимає вид кулі. Сю здібність животин реагування на зовнішні побуди, називаємо побудливістю - *irritabilitas* і уважаємо її за перший, основний, життєвий прояв. В сей спосіб очеркнув побудливість уже Ю. Сакс (Julius Sachs)

в 1882 р. в своїй: „Vorlesungen über Pflanzenphysiologie“ уважаючи її за „здібність, питому тільки живим організмам“. Так мали-б ми після Сахса ціху, що розмежовує оба світи: побудливість.

Заки розберемо, чи дійсно питома вона тільки животинам, нам прийдеться вперед усталити зміст поняття: побуд. Побуд, се спеціальна форма причинового закона, а саме той його случай, котрий характеризується диспропорцією між причиною і видимим її наслідком. Коли пружива куля о певній масі і скорості вдарить о спочиваючу, пруживу кулю, рівну що до маси першій, тоді перша куля стане, а друга перейме її рух і скорість. Рух першої кулі стає причиною для наслідка, рівного йому так що до якості, як і що до кількості. Але слабкий натиск на нагніток викликати може сильний крик, сльози в очах і наглий рух цілого тіла, отже наслідок, що стоїть у разячій диспропорції так що до якості, як і інтензивності зглядом своєї причини, котра в сім випадку зоветься побудом. Ся спеціальна форма причиновости, яку стрічаємо в організмах, є тут обусловлена очевидно натурою живого субстрату, який представляє собою хиткої рівноваги уклад біомолекулів, з великим засобом енергії і то енергії хемічної, котра в сій формі надається найліпше з усіх форм енергії до великої концентрації і довгого переховання. Побуд увільняє тільки великі кількості енергії; заки викличе він остаточний і видимий для ока наслідок, зазнає многократної перерібки в нутрі живої плязми й сим толкується диспропорція між ним, як першим імпульсом, а остаточним ефектом. Що ся форма причиновости не є ціхою виключно тільки животин, як се звичайно загально приймається, свідчать факти ідентичної диспропорції і в царстві організмів. Мала іскра, що представляє невеликий засіб термічної енергії, падуци на купу пороху, спричиняє наслідок, який рівнож не стоїть у ніякій до неї пропорції. Як що одначе в сім примірі не назвемо іскри побудом, але причиною *sensu strictoris*, то діється се тому, що случаи такої диспропорції заходять у світі анорганізмів відносно рідко, під час коли в царстві організмів суть вони правилом. Тому то лучиться поняття побуду з живим організмом, але як з висше наведеного слідує, не є се звязь, яка б обмежувалася тільки на царство животин, бо стрічаємо її й у царстві анорганізмів.

Чи побудливість, яку організми оказують рухом, є їх тільки питомою ціхою, чи заходить вона також у мінеральнім світі ?

Штучна клітина Leduc'a, про яку я вже висше згадав, мандрує в ненасиченім розчині потасового азотану в напрямі кристала азотану потасу, який в сім розчині знаходиться, одначе під впливом алкоголевих пар завертає. Зерна тушу в каплі води усуваються сейчас з під світла і гуртуються в тіни. Дуже інтересний случай побудливости в мінеральнім царстві наводить Quincke. Звісно, що зелені части рoстин звертаються до сонця; сей прояв побудливости на соняшне світло звемо геліотропізмом. Отже Quincke виказав існування такого геліотропізму в згаданих уже нами „осмотичних вегетацій“, а саме „на синьозелених галузках потасового залізоціянку, котрі розвинулися з кристаліз сіркану заліза в скляній посудині з розчином потасового залізоціяну“. Галузки сі іменно наклонюються до освітленої сонцем стінки посудини і до неї прикріпляються.

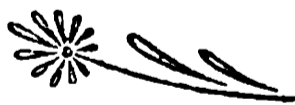
Побудливість оказує животина рухом, як другим життєвим проявом, що найбільше може в очи впадає. Тож відомо прецінь, що загально сим проявом кермуємося, наколи мавмо відріжнити живий предмет від мертвого. Що рухи стрічавмо в світі анорганізмів, се річ загально звісна. Небесні тіла рухаються, хмари сунуть по небі, поїзд мчить по шинах, корабель по воді. Мимо сього ніхто не скаже, що вони живі в звичайнім сього слова значінню. Видно, що розходитьсь тут о рух иншого рода. Хмари рухаються, бо їх вітер жене, поїзд мчить, попиханий силою пари; рух їх пасивний, він є впливом зовнішної сили. Організми же противно роблять вражіння, будьто би їх рух виходив із них самих, вони були джерелом сили, яка їх самих в рух вправляє. На ділі ріжниця не така страшна, як би здавалося. Джерело сили руху для звіринного світа, се рoстинний корм, що представляє великий засіб сконцентрованої, хемічної енергії, яку рoстина знову запозичає від сонця. Сонце, се головне джерело енергії для цілої живої природи, отже джерело, яке також стоїть поза організмами. Сказане стане нам зрозуміле що й но при одній із слідуєчих точок нашої паралелі. Тут наведу приміри руху з неорганізованого світа, котрий має всякі познаки руху живих істот. І так н. пр. капля оливи в розчині соди виконув

амебоїдальні рухи, мов повзак-Амобеа. Навіть більше зложені рухи, які стрічаємо у сего організму при побиранню корму, викликав Румблер (Rumbler) на каплях парафіни й інших неорганічних тілах. І так н. пр. коли тонісеньку скляну ниточку поволочемо шеляком, то капля хлороформу, завішена в воді, зіткнувшись з нею, втягне її сейчас до свого нутра, а по проковтненню шеляку викине назад на вні, подібно як повзак, що стрінувши Живу кремнистку, втягає її до середини плязми, а стравивши органічне її нутро, викине відтак нестравну, мінеральну окриву. Наведені приміри руху толкуються достаточ-но силами адгезії і когезії та поверхневої напруги на границі двох стикаючихся тіл і нема причини сягати до сил іншого рода, для зрозуміння таких же рухів уживого повзака.

В своїм начерку філософії природи називав В. Оствальд живі вства „stationäre Gebilde“ (Grundriss d. Naturphilosophie. Reclam. 1919. стр. 173). Він розуміє через поняття „stationär“ сю ціху животини, силою котрої при захованню сталої, зовнішньої форми підлягає вона в своїм нутрі постійній зміні частинок. Ся постійна зміна в її нутрі, сей приплив нових частинок в місце усуваючихся старих, удержується завдяки тзв. переміні матерії, життєвім прояві, таким важнім, що деякі ідентифікують його з самим життям („Leben ist Stoffwechsel“). На переміну матерії складаються два процеси, один творчий, асиміляційний, або також анаболічним званий, — другий розкладовий, діссиміляційний, або катаболічний. Шукаючи в неорганізованій природі предмету, про який можна би рівнож сказати, що він „stationär“, наводить Оствальд струю води, яка впливає з водопроводу. Находячися під рівномірним тисненням, заховує вона не змінену зовнішню форму, так, що на перший погляд видається мов зі скла, мимо постійної зміни частинок у нутрі. Але коли курок замкнемо, то струя води сейчас „завмирає“. Чому? Бо не має вона здібности самостійного вибору з оточення пригвождої для себе поживи і переміни її у власне тіло, словом не має вона здібности асиміляції. Через асиміляцію переміняє животина корм у власне тіло й одержує рівночасно потрібну скількість енергії в формі хемічної енергії і то в переважаючій частині енергії вугля. Щоби з сеї енергії, увязненої в хемічній сполуці, користати, мусить животина сю сполуку розбити і замкнену енергію увільнити. Сего доконує вона через процес, противний

асиміляції, через діссиміляцію. В сей спосіб здобуває кожде живуче бство потрібну скількість енергії, яку з'уживає на виконання своїх життєвих чинностей. Звіря здобуває сю енергію через спожиття рстинного корму, рстина ж бере її безпосередно з сонця, маючи в собі тільки питому здібність переміни термічної енергії соняшних лучів в хемічну енергію сполук. Переміні матерії отже товаришить нерозривно переміна енергії, але оба сі процеси мають инший напрям. Перший відбувається на обводі великого кола, другий має простолінійний напрям. Коли в печі топлю дровами, або камінним углем, який представляє тільки звуглене дерево, то вуголь лучиться з киснем і у виді двоокису вугля (CO_2) вертає опять в атмосферу в тім самім виді, в яким і з відки побрала його колись живуча рстина на будову свого тіла. Те саме, що в печі, діється і в організмі, яке вуголь рстинного корму лучить з киснем в діссиміляційнім процесі віддихання. В обох випадках матерія виконує коловий рух, вертаючи на те саме місце, з котрого вийшла. Инакше з енергією. Перемінена в організмі рстиннім термічна енергія сонця на енергію хемічну під час діссиміляції і перейшовши із сього стану потенціальної в стан кінетичної енергії, ogrіває мое тіло (віддихання), або мою комнату (топлення в печі), не вертаючи опять на сонце. Яка її дальша судьба, об сім поговоримо при кінці сеї розвідки. Тут позволю собі звернути увагу на докладне зрозуміння сего найважнішого життєвого прояву, яким є переміна матерії і енергії, бо що йно тоді тільки стануть нам ясні мої кінцеві виводи.

(Далі буде.)



Український Черновецький Театр.

(Б) На колишній галицькій Україні відносилися до мистецтва з якоюсь байдужістю. Увага громадянства — головно в останні роки до війни — була звернена на політичні та економічні справи, а на мистецтво гляділи як на люксус. Тому не диво, що ні поезія, ні малярство, ні музика не розвивалися у нас як слід.

Не краще стояла справа з театром. Одинокую театральну дружину удержувала Львівська „Бесіда“. За 50 літ свого існування переходила вона найрізніщі фази. Аж в останніх роках удалося дир. Й. Стадникові поставити театр — помимо слабої піддержки зі сторони публики, кравого правління, а навіть артистів — на доволі поважний рівень. Однак воєнна хуртовина знівечила й цю трупу. Артисти розбрилися по світі, чимало з них померло; театральний інвентар вже пропав. Вже в часі війни відновлена дружина не зуміла стати на давній висоті ні що до артистичних сил, ні що до репертуару, а літом 1918 р. зовсім розпалась. По більших містах повстають дружини, що їх артисти Львівського театру організують в більшій часті з аматорських сил.

На цей час припадає заснування Українського Черновецького театру, який в липні 1918 р. почав вистави в міському Театрі в Чернівцях, а згодом і на провінції, і за короткий час здобув собі серед публики велику симпатію. Замітити треба, що значний контингент публики становили селяни з доколичних сіл та черновецькі передміщани, що вимовно свідчить про культурне значіння сучасного театру. Управа театру взялась до справи мистецтва дуже серйозно. Директор О н у ф р а к поставив собі за мету піднести театр до європейського рівня тим, що ставив як найповажніший репертуар в як найкращій обсаді і в найсоліднішій опрацьованню. Та серед найінтензивнішої праці заскочив його румунський наїзд. Однак театр не припинив своєї діяльності, а навпаки сповняв дуже важну місію і він був одинокою інституцією, де ще гомоніло українське слово. Та це видалось румунським властям небезпечним і вони закрили театр. В січні 1919 р. переїхала дружина до Станиславова і тут продовжує свою діяльність.

Репертуар цього театру складається — що є зовсім природне з огляду на нашу драматичну продукцію — в головній часті з народніх пєс. Маємо нагоду бачити на сцені цілий ряд кращих драм Старицького, Кропивницького, Тобилевича, Франка, і н. Попри них промощує собі дорігу новітний, модерний репертуар: з української літератури „Memento“ Винниченка, „Артистка“ Крушельницького, „Про що тирса шелестіла“ Черкасенка і ин., з чужих літератур „Бог помсти“, Ш. Аша, „Воскресення“ Чубатого, „Чортиця“ Шенгера, „Батько“ Стріндберга, „Царевич“ Запольської і пр. Є підготовле-

них декілька опер та оперет, з яких йде з гарним успіхом „Запорожець за Дунаєм“, „Вечерниці“, „Катерина“, „Вій“.

В склад театральної дружини входять — з виїмком кількох осіб, знаних вже з театру „Бесіди“ — майже виключно молоді сили. З пань в і Осиповичева, артистка незрівняна в народніх типах; Пилипенко, знаменита так у наївних як і драматичних ролях, з чудесною сценічною технікою; Козак-Вірленська вибивається в драматичних та характеристичних, Марольд в характеристичних ролях. Гарним сопраною визначається Демчишинова. В епізодах замітніщі: Лісова, Богачевська, Косінська, Чмерівна і ин. З мушки дир. Онуфрак; кращий драматичний артист, режисер Демчишин, народній актор *par excellence*, гарний характеристик і комік. Декілька гарних креацій дали: Гринішак, Неделько і Лісовий. В співних рдлях визначніщі: Банах (тенор), Кошарич (барітон) і Терлецький (бас). Добрі епізодисти є Кухтин, Мороз, Когутяк і ин. Хори під управою Гринішака представляються доволі корисно. Персонал здалобся ще доповнити; відчувається пр. брак ліричного аманта та амантки.

Гірше стоїть технічна і декоративна сторона театру. Але і сему бракові старається управа зарядити.

Загально беручи треба признати, що черновецький театр сповняє своє завдання. Через щиро народній репертуар і приступність для широких мас причиняться в значній мірі до поширення національної свідомости і до виховання народніх мас. Велике культурне значіння театру відчуває народ немов інстинктивно: всі верстви народа ходять на вистави дуже пильно; спеціальні вистави улаштовується для війська; вони викликають на глядачів-жовнірів завжди дуже гарне вражіння.

Річчю наших правлячих кругів є підперти матеріально стремління дружини, подібно як це зробило свого часу Київське правительство, що удержувало в Києві два державні театри, а кільком иншим давало більші підмоги. Це повинно статися тим більше, що Черновецький Театр є зараз найповажніщою цього рода інституцією на Західній Области нашої Республіки.



БІБЛІОГРАФІЯ.

Редакція прохає видавців надси-
лати свої видання в двох примір-
никах для зазначення й рецензії в жур-
налі.

- Л. Б. Бухановський: Народне господарство і міжнародне економічне становище України на порозі державного будівництва. (Короткі нариси). Київ, 1908. Стор. 49.
- М. Грушевський: Про старі часи на Україні. Коротка історія України (для першого початку). Видання п'яте. Київ, 1918. стор. 160.
- Sub divo. Оповідання, начерки, замітки. Київ, 1918. стор. 112.
- Ілюстрована історія України. Трийцять сьома тисяча. Стор. 552. Ціна 6 карб. З ілюстраціями. Київ, 1918.
- Єфремов Сергій: Історія українського письменства. Видання третє, з одмінами й додатками. Київ, 1917. В-во „Вік“. Стор. 460+XVII. Ціна 5 карб.
- Олена Курило: Початкова граматика української мови. Київ, 1918. Ч. I. стор. 64, ч. II. стор. 48.
- Дж. Лондон: Залізна пята. (The iron heel). Переклав з англійської Ост. Нитка. Світова бібліотека ч. I. Київ, 1918, Стор. 336.
- Мод. Левицький: Оповідання. Видавниче Т-во „Сіяч“. Черкаси—Київ, 1918. Стор. 268.
- Шарль фон Лєрберт: Пан. Сатирична комедія на 3 дії в прозі. Видавниче Т-во „Рух“. Харків—Київ—Львів. 1918. Стор. 80.
- Наше Минуле, журнал історії, літератури і культури. Київ, 1918. Вид. Т-во „Друкарь“, ч. I. (Зміст: Від редакції. I. М. Костомаров: Книги битія укр. народу. II. Пав. Зайцов: „книги битія“ як документ і твір. III. Український текст проклямації: „До братів українців“ — Подав П. З. III. I. Свенціцький: Михайло Павлик (1853—1915). V. Проф. С. Егізаров: Памяти моїх учителів і керовників М. I. Гуляка, Л. Загурського та О. Навроцького. VI. Нові документи про Гуляка. Подав П. Зайцев. VIII. До історії галицької руїни. (Меморіал К. Паньківського). Подав С. Єфремов. VIII. К. Тіандер: Карло XII. на Україні.

IX. Вяч. Прокопович: Київська миліція. X. К. Широцький: Українська штука за часів старокнязівських та її вивчення. XI. Федір Ернет: Київські архітекти XVIII. віку. XII. В. Модзалевський і Г. Нарбут: До питання про державний герб України. XIII. Пав. Зайцев: Перші укр. поетеси XIX. в. I. Марта Писаревська. XIV. Вас. Бойко: До питання про вплив „Записокъ Охотника“ Тургенева на „Народні Оповідання“ Марка Вовчка. XV. Евг. Онацький: Ще про автора „Історіи Руссовъ“. XVI. Архив літературний. VII. Архив історичний. XVIII. Полиця антикваря-бібліофіла. XIX. Рецензії. XX. Бібліографія. Стор. 210).

— ч. II. (Зміст: I. М. Плевако: Гр. Квітка-Основ'яненко. II. В. Міяковський: Куліш і Квітка. III. С. Єфремов: Квітка в Галичині. IV. I. Айзеншток: Замітки про Гр. Квітку. V. Д. Овсянко-Куликовський: Михайло Петрович Драгоманов. VI. М. Коцюбинський: Листи до Мих. Могил'янського. VII. Евг. Онацький: Сторінка з історії генер. суду та прокуратури на Україні. VIII. В. Міяковський: Куліш і цензура. IX. В. Прокопович: Христос Отроча з Київської исалтирі р. 1697. X. О. Соловій (Соловійов): Нові дані до біографії С. Д. Коса. XI. Некрольоги і спомини. (Хв. Кіндр. Вовк., А. М. Ляхоцький, А. М. Драгоманова, Ів. Матв. Стещенко, В. Дорошкевич, XI. Архив літературний. XII. Архив історичний. XIII. Полиця антикваря-бібліофіла. XIV. Хроніка. XV. Рецензії. XV. Бібліографія). Стор. 240.

Григорієв Н. І.: Історія України в народніх думах та піснях. Київ, 1918. Стор. 174.

Іван Огієнко: Українська культура. Коротка історія культурного життя укр. народу. Київ, 1918. Стор. 272.

— Українська мова. Бібліографічний покажчик літератури до вивчення укр. мови. Київ, 1919. Стор. 88.

Ж. А. Роні-Старший: По оговъ. (La guerre du feu). Роман з часів передісторії. Переклав з французької і вступну статтю зладив Остап Нитка. Світова бібліотека ч. 2. Київ. 1918. Стор. 220.

Т. Шевченко: Твори. Том I. Про життя й твори Т. Шевченка. Кобзарь (до арешту). Київ-Ляйпціг. Українська Накладня. 1918. Стор. 544.

- Спиридон Черкасенко: Про що тирса шелестіла... Трагедія. Київ, 1918. В-во „Наш Театр“, стор. 84.
- Іван Франко: Великий Шум. Повість. В-во „Сіяч“. Черкаси. 1918. Стор. 104.
- М. Шаповал: Лісова справа на Україні. (До аграрного питання). Харків. 1918. Стор. 44.
- Василь Пачовський: Малий Святослав Хоробрий. Діточа гра-казка в 4 діях, Книжка десята. Вецляр, 1918. Стор. 78.
- Др. В. Сімович: Практична граматика української мови. Раштат, 1918. В-во „Український Рух“. Стор. 368.
- Авг. Домбровський: Український буквар. Станиславів 1919. Стор. 34.
- Українець, календарик на звичайний рік 1919. Стор. 48, 32°.
- Проект програми української громадської народної партії в Галичині. На правах рукопису. Видання Ініціативного Комітету У. Г. Н. П. 1919. 16°. Стор. 32.
- Др. Стефан Стебельський і Богдан Чайковський: Проект закона про Установчий Сойм Західної області Української Народної Республіки і Виборчої ординації до Установчого Союму Західної Области Української Народної Республіки. Станиславів, 1919. Накладом Юрка Дубровича. Стор. 32, 16°.
- Наїдар Ватмоте: Le problème du Caucase. Extrait de la Revue Politque Internationale, Nr. de Novembre-Décembre 1918. Avec une carte ethnographique. La Revue Politique Internationale. 16, place St. François, 16. Lansanne, 1919. Стор. 36, 16°, з картою.
- Що треба кождому з нас знати про угорських Українців (Короткий історичний нарис). Накладом філії Ц. І. Бюра при Директорії У. Н. Р. в Коломиї. Коломия, 1919. Стор. 8.
- Заклинський Богдан: Історія українського виховання (педагогії). Накладом М. Велигорського. Коломия, 1919. Стор. 24. 16°. Ціна 5 гривень.
- Ол. Дорошкевич і Л. Білецький: Хрестоматія по історії української літератури. Стародавній період (XI—XIII століття). Том I. кн. I. Видавниче Тво. „Криниця“. Київ, 1918, Стор. 179. Ціна 6 карб.

В. Б о й к о: Марко Вовчок. Історико-літературний начерк. Вид. Тво „Друкарь“. Київ, 1918. Стор. 240. Ціна 5 карб. 75 коп.

Грицько Чупринка: Поезії. Київ, 1918. Вид. Тво. „Криниця“. Т. I. Стор. 156, Т. II. Стор. 214, Т. III. 158.

О. О л е с ь: Поезії. Т. 2. Київ, 1918. Вид. Тво. „Криниця“. Видання 2. Сторін 130. Ціна 5 карб..

— Твори. Т. 3. Київ, 1918. Вид. Тво. „Криниця“. Видання 2. Стор. 144. Ціна 15 грив.

Мих. Семенко: Перо кохає. Містерії (1916—1917). Інтимні Поезії. Книга друга. Вид. Тво. „Сяйво“. Київ, 1918 Стор. 95, Ціна 15 гривень.



Від Адміністрації.

Незвичайно тяжкі умовини, серед яких тепер приходиться працювати, не дозволили в час випустити сього випуска. Коли умовини бодай трохи зміняться, слідуєчий випуск появиться при кінці мая. Незвичайний брак робочих рук в тутешніх друкарнях і велика недостача паперу потягли за собою велику дорожнечу, взагалі всяких друкарських робіт, через що й наше видавництво далеко дорозше, як би хотілось нам його випустити. Маємо однак надію, що обставини улаштуються на ліпше і наша праця піде більш нормальною ходою.

Зі своєї сторони звертаємося до Шан. Читачів з просьбою піддержати наш місячник, маючи на увазі те, що він є одиноким сього рода на Україні. Нам доконечна поміч моральна і матеріальна, без якої таке видавництво не в силі удержатися, навіть в нормальних часах.

Про появу слідуєчого випуска повідомиться в свій час в часписях.



Рік видання 1-ший.
НАРОД РАДИКАЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЧАСОПИС.
Виходить щодня. **=====**

Умови передплати: місячно 28 гривен. Поодиноке число 1 гривня, на провівці 1 гр. 20 шагів.

Адреса редакції: Станиславів, вул. Хмельницького ч. 20.

Рік видання 21-ший. Виходить раз на тиждень.

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС

Орган української радикальної партії.

Умови передплати: річно 25 гр., піврічно 12 гр. 50 шагів, чвертьрічно 6 гр. 50 ш.

Адреса редакції: Коломия, вул. Шевченка, ч. 36, I. поверх

Рік видання 1-ший.

Збараське Слово Орган держ. пов. Комісаріату.
Виходить раз в тиждень. —

Умови передплати: На місяць 50 гр. Поод. число 1 гр. 30 ш.

Адреса редакції: Збараж.

Рік видання 1-ший.

Урядові Вісти КОСІВСЬКОГО ПОВІТУ. — Ви-
ходить 2 рази в тиждень. — —

Умови передплати: місячно 4 гривни.

Адреса: Редакція „Вістий“ Косів.

Рік видання 1-ший.

Виходить 2 рази в місяць.

Учительський Голос Орган українського
народн. учительства.

Умови передплати: до кінця року: 22 гр. Одно число: 1 гр. 50 шагів — Адреса редакції: Коломия, Кілінського, ч. 4.

Рік видання 2-гий.

Виходить кожної середи.

ГОЛОС З НАД БУГА

Умови передплати: Поодиноке число 60 шагів. — —

Адреса редакції: Сокаль, Повітова Рада.
